

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1891—1892.

*Vergadering van Zaterdag, 19 December 1891, des
avonds te halfacht uren,*
in het Lokaal der Vrijmetselaarsloge te 's-Gravenhage.

Voorzitter : generaal NETSCHER.

Aan de orde is de ballotage van candidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Merz en Tuckerman met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot nieuwe leden worden toegelaten de heeren : C. J. Steffen, 2e Luit. der Infanterie te Geertruidenberg; F. H. W. Haanebeek, D. de Kreuk, R. F. Kutsch Loyenga, J. D. Schaap en W. du Vijn, allen 2e Luit. der Artillerie te Gorinchem; J. van Bochove, J. C. Donker en J. J. Middelaer, allen 2e Luit. der Infanterie te Groningen; G. N. van Affelen van Saemsfoort, J. A. van Beek, N. M. H. Doppler, M. Faassen, J. Hirschig, J. F. G. Verhoeff en M. J. M. Willems allen 2e Luit. der Artillerie, en W. E. van Eck, 2e Luit. der Infanterie, allen te den Helder; W. Hanegraaff, 2e Luit. der Genie te Utrecht; C. F. A. de Wilde, 1e Luit.-Kwartiermeester, P. L. A. Collard, Majoor der Infanterie, P. F. L. van Deutekom, 2e Luit. der Infanterie, W. W. van Gelder, 2e Luit. der Infanterie, P. C.

Lenshoek, 2e Luit. der Infanterie, E. G. A. Slors, 2e Luit. der Infanterie, J. Spoel, 2e Luit. der Infanterie, H. van Stipriaan Luiscius, 1e Luit. der Infanterie, H. C. Verniers van der Loeff, Kapitein der Infanterie, J. Wolf, 2e Luitenant der Infanterie, C. I. A. Statkowski, 1e Luit. der Cavalerie, H. U. S. Boerma, 2e Luit. der Artillerie, T. G. P. A. Boom, 2e Luit. der Artillerie, L. A. F. Hoolboom, 2e Luit. der Artillerie, M. B. Rost van Tonningen, Kapitein der Artillerie en J. G. Kerlen, Majoor der Genie, allen in Ned. Indië.

De Voorzitter dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is thans de voordracht van den heer F. DE BAS, luitenant-kolonel der cavalerie op non-activiteit, over :

De maatschappelijke roeping van den officier en de leer van het krijgswezen bij het onderwijs.

De heer DE BAS :

Mijne Heeren !

Ruim tweehonderd jaar vóór dat in Frankrijk, door nood gedreven, het geheele volk tot verdediging der bedreigde grenzen werd opgeroepen, huldigden Neerlands staatslieden bij de Unie van Utrecht het billijke beginsel, dat alle weerbare mannen tot den krijgsdienst konden worden verplicht. Ongetwijfeld hebben zij daarbij gedacht aan hetgeen in den aanvang der 14de eeuw was geschied en door Melis Stoke geroemd als een te voren nooit aanschouwde zaak, toen «grooten en kleen», eerst op de bode, daarna ongeboden, den Graaf op eigen «kosten hadden gediend.» In den bloeitijd van het leenstelsel trokken poorters en huislieden op kosten der Graven of van de Steden ter heirvaart, tot de burgerkorpsen, met de ontwikkeling van het absolutisme, moesten plaats maken voor de geworven legers. Deze verslonden groote sommen gelds en werden bovendien een werktuig van geweld en onderdrukking in de hand van den absoluten vorst, een geesel van het land, tot bescherming waarvan de krijgsmacht was aangeworven. De Spaansche gruwelen in Noord- en Zuid-Nederland hadden 't op-

nieuw geleerd. De Unie beloofde — maar slechts op papier! — niet nogmaals in een fout te vervallen, waardoor ook in onze gewesten, als in geheel Europa, één der hartaderen van de burgerlijke vrijheid was afgesneden. De tekst van artikel 8 der grondwet van 1579 luidde :

« Ende ten eynde men, t' allen tijden, sal moghen gheassisteert wesen van de inwoonders van den Landen, sullen d'Ingesetenen van elke van dese gheuniëerde Provinciën, Steden ende platte Landen binnen den tijd van één Maent, nae date van desen, ten lanxsten, ghemonstert ende opgheschreven worden, te weten, dieghene, die zijn t'nsschen 18 ende 60 jaren, om, die hoofden ende 't ghetal van die gheweten zijnde, daerna ter eerster 't samencomste van deze Bontghenoten verder gheordonneert te worden, als tot die meeste bescherminge ende versekertheit van dese gheuniëerde Landen bevonden sal worden te dienen.»

Zoo natuurlijk als 't scheen, dat de Republiek besloot tot een stelsel van legervorming, op algemeenen dienstplicht gegrond, even verwonderlijk is het dat nooit in alle gewesten een opschrijving tot voormeld doel heeft plaats gehad. Alleen de Staten van Utrecht beantwoordden éénmaal — in Februari 1580 — aan deze verplichting. Ofschoon men niet aanstonds bij het sluiten van de Unie mocht afzien van de hulp door aangeworven troepen, had na de vestiging der Staats-Stadhouderlijke regering uitvoering kunnen en moeten gegeven zijn aan een der hoofdbepalingen van het verdrag tot waarborg van 's lands behoud en afwering van buitenlandsch geweld. Gedurende het tweehonderdjarig bestaan der Republiek is artikel 8 der Unie van Utrecht — namelijk een deel der weerbare bevolking onder de wapenen, de overigen tot andere diensten beschikbaar — een doode letter gebleven.

De rampen van Pruisen in 1806 en 1807 gaven geenszins, zooals wel eens verkeerdelijk is voorgesteld, de eerste aanleiding tot hervorming van den maatschappelijken, economischen en krijgskundigen toestand van Pruisen; maar zij hebben de verwezenlijking bespoedigd der sinds lang dienaangaande door von Stein, Hardenberg en Scharnhorst gekoesterde ontwerpen. Vol be-

wondering voor de beginselen en de zedelijke kracht der Fransche omwenteling, waardoor de groote natie zich had ontworsteld aan het juk der bevoorrechte standen, waardoor honderdduizenden ééndrachtig de wapens hadden aangejord tegen de buitenlandsche vijanden, om vervolgens een groot deel van Europa aan hun wil te onderwerpen: besloten de Duitsche driemannen, toen de Republiek in de handen van den imperator tot ondragelijke dwingelandij was ontaard, dezelfde macht, welke Frankrijk had groot gemaakt, aan te wenden om het juk van Napoleon af te schudden. De nederlagen van Jena en Auerstädt leidden Pruisen onder het oog van den overwinnaar tot een geheele hervorming van het staatswezen en de krijgsmachten. De lijfeigenschap en de erfdiensbaarheid werden afgeschaft, de macht van den adel beperkt, gelijke rechten maar ook gelijke plichten bedongen voor alle staatsburgers. Von Stein eischte meer invloed van het volk op de regeering, zelfstandigheid der vrij gekozen gewestelijke en plaatselijke besturen, een meer gelijkmatige verdeeling van persoonlijke lasten en geldelijke opbrengsten. Deze denkbeelden rijpten vooral aan de hoogeschool te Berlijn, in 1809 opgericht en ten allen tijde het schoonste gedenkteeken van Pruisens verheffing. Door samenwerking der universiteit met de mannen van het zwaard is Pruisen hervormd.

De hoofdoorzaak der begane fouten en geleden verliezen gedurende de vijfde coalitie lag, volgens Scharnhorst en von Stein, in de gebrekkige samenstelling en het lage zedelijke peil van het leger.

Volgens het in Pruisen aangenomen kantonstelsel droeg elke kring van inwoners zorg voor de aanvulling der daartoe behorende korpsen op den grondslag van den voor allen verplichten krijgsveld. Dit beginsel was door buitenlandsche werving en menigvuldige vrijstellingen geheel en al ontaard. Adellijke lieden en ambtenaren, groote kooplieden en fabrikanten, geheele steden en gewesten waren om allerlei redenen vrijgesteld van den militairen dienst, zoodat het leger, waarvan de sterkte ongeveer 1.76 procent der bevolking telde met twintigjarigen dienstdijd, bestond uit de heffe des volks verder aangevuld door vreemde huurlingen.

Om na de diepe vernedering door den Franschen overweldiger in 1806 en '07 het geloof aan de nationale macht tot verlossing op een vasten grondslag te vestigen, zelfgenoegzaamheid bij de zwaar beproefde natie te kweken, moesten alle slagboomen wegvallen, die het leger van de burgermaatschappij gescheiden hielden. Herstel van de nationale eer kon en mocht niet worden verwacht van een krijgsmacht, in de onderste lagen uitsluitend uit behoeftigen gevormd, met aanvoeders enkel uit den hoogsten stand. Aanstonds na den vrede van Tilsit was op voorstel van Scharnhorst eene «Militär Reorganisations Commission» benoemd, ten einde verschillende wijzigingen bij het leger te ontwerpen. Als voorzitter dezer commissie, als adjudant-generaal des konings en minister van oorlog rustte Scharnhorst niet, alvorens het leger van huurlingen en proletariërs in een nationale krijgsmacht zou zijn herschepen. Zonder de financiële krachten van den Staat te overspannen, vormde Scharnhorst ongemerkt, naast de door Napoleon bedongen krijgsmacht van hoogstens 42000 man, een talrijke reserve, door een gedeelte van het kader en de bij de korpsen goeefende lichtingen telkens te vernieuwen en naar de haardsteden terug te zenden. De ongeoeffende manschappen der kantons werden achtereenvolgens voor één maand onder de wapenen geroepen — de zoogenaamde «Krümper» —, en de oude lichtingen in de kantons aan herhalingsoefeningen onderworpen. Op die wijze beschikte Pruisen in 1812, behalve het leger, over 80000 goeefende doch niet ingelijfde manschappen.

Het meest verschilden koning Frederik Willem III met de leden der Staats-commissie en dezen onderling omtrent den voor de legeraanvulling aan te nemen grondslag. Generaal Scharnhorst verlangde een algemeene volkswapening; hij trachtte tevens in verband met de afschaffing der lijfeigenschap en andere veranderingen in de maatschappelijke samenleving, het leger te bestemmen tot een leerschool voor plichtsbetrachting, vaderlandsliefde en tucht. Bij sterke vermeerdering van het aantal dienenden wenschte de commissie afscheiding van het staande leger en de militia: de nationale militia, samengesteld uit de goeuede klassen, kon volstaan met een oefening van vier tot acht weken en zou op eigen kosten dienen. Doch de koning

achte den algemeenen dienstplicht te zwaar voor de natie en wenschte het door de commissie vooropgestelde beginsel alleen in oorlogstijd toe te passen. Een jaar later (1809) benoemde de koning op voorstel van Scharnhorst een afzonderlijke commissie tot overweging van de vraag, in hoeverre de invoering van den algemeenen dienstplicht voor Pruisen noodzakelijk mocht heeten. In de notulen dezer commissie treft men dezelfde beweringen aan, welke nu nog vóór en tegen het beginsel worden aangevoerd. De meerderheid der commissie raadde (1 Juli 1809) tot invoering van een «Allgemeinen Heerbannes»: het woord conscriptie werd zorgvuldig vermeden. Doch de koning liet het schrijven van de commissie onbeantwoord, en deelde aan Scharnhorst mede, dat hij hare zienswijze niet deelde. Met het kantonreglement van 1792 ging het Pruisische leger het jaar 1813 te gemoet.

In den aanvang van het jaar 1813 lagen tusschen de Beneden-Weichsel en de Oder 20 bataljons infanterie, in Silizië 16 bataljons en 38 eskadrons ruitery gekantonneerd. Door oproeping van het vroeger geoefende kader, de naar hunne haardsteden gezonden manschappen en de zoogenaamde «Krümper» werden deze afdelingen binnen eenige weken op volledige oorlogsterkte gebracht, bovendien 23 nieuwe bataljons, 11 eskadrons, meerdere compagnieën vesting-artillerie, pionniers, enz. opgericht en het getal veldbatterijen tot 15 uitgebreid. Nadat alle geoefenden waren opgekomen, wist Scharnhorst 's konings goedkeuring te verwerven, eerst voor een oproeping tot vrijwillige wapening en samenstelling van detachementen vrijwillige jagers uit jongelieden van den beschaafden stand van 17 tot 24-jarigen leeftijd (3 Februari 1813), vervolgens voor tijdelijke afschaffing van alle vrijstellingen om andere dan fysieke redenen. Als gevolg van deze maatregelen werd de sterkte van het leger binnen drie maanden verdrievoudigd. De oprichting der vrijwillige jagers diende vooral om de belangstelling der beschaafde standen gaande te maken, en wekte bij de dagelijks toenemende spanning een ongekende geestdrift. Acht duizend strijders, op eigen kosten of door vrijwillige bijdragen uitgerust en verpleegd, versterkten na korte oefening het veldleger.

Ofschoon het heette, dat deze maatregelen slechts dienden voor den duur van den vrijheidsoorlog, had Scharnhorst baan gebroken voor het volksleger. Zonder een jaar actieven dienst zou voortaan geen staatsburger in Pruisen meer tot eer of aanzien geraken. Toen ook ouderen dan vierentwintigjarigen als vrijwilligers werden toegelaten, verwisselden regeeringspersonen en hoogleraren ambtsgewaad en toga voor den grijzen uniformjas. Zelfs de vrouwen wilden niet achterblijven; zij verkochten hare sieraden en offerden de opbrengst bij de comité's tot vrijwillige ondersteuning van het leger. Niet het geld, maar de nationale geestdrift vormde in 1813 in Pruisen de zenuw van den oorlog. De populaire beweging, welke voor Pruisen zulke heilrijke gevolgen heeft opgeleverd, overwon allen weerstand bij den monarch en leidde op 3 September 1814 tot invoering van den algemeenen weerplicht op den grondslag van verplichten persoonlijken dienst, welke in Pruisen een in physieken en zedelijken zin krachtig volk heeft gekweekt, zestig jaar later Duitschlands éénheid heeft gevestigd.

Nadat de ondervinding in 1814 en '15 had geleerd, dat noch in Holland, noch in België een leger door vrijwillige werving kon worden samengesteld, ging men over tot de invoering der nationale militie met loting, onder voorbehoud van plaatsvervangning en nummervervisseling. Deze onrechtmatige ontheffing door vrijkoop en ruiling is nu reeds tachtig jaren lang bestendigd: laatstelijk op 6 Juli 1861, toen door de Tweede Kamer der Staten-Generaal artikel 4 der tegenwoordige militie-wet zonder beraadslaging en hoofdelijke stemming werd aangenomen.

Sinds zijn tal van ontwerpen tot herziening dier wet aangeboden. Dat van den general Engelvaart in 1871 huldigde voor het eerst het beginsel van den persoonlijken dienstplicht.

Het wetsvoorstel van general van Limburg Stirum bedoelde uitsluitend, een beslissing omtrent het hoofdbeginsel uit te lokken. Na de gebeurtenissen van 1864, 1866 en 1870 achtte graaf van Stirum ons volksbestaan alleen verzekerd, wanneer het leger uit alle standen der samenleving zonder uitzondering werd samengesteld. Afschaffing der dienstvervangning beschouwde hij als het nitgangspunt voor legerhervorming. Ofschoon slechts

zwak door zijne ambtgenooten gesteund, ging hij klaar en zonder omweg, recht op het doel af. Bij de verwerping op 30 Juni 1873 door de Tweede Kamer van het wetsartikel: «Een ieder, «die ter inlijving bij de militie wordt opgeroepen, is verplicht «zijn dienst in persoon waar te nemen» — mislukte de eerste ingrijpende, maar onvoldoend voorbereide poging tot oplossing van het vraagstuk der levende strijdkrachten.

Het votum in 's lands vertegenwoordiging had aangetoond, dat het beginsel van den persoonlijken dienstplicht in de volks-overtuiging geenszins de plaats innam eener algemeen erkende noodzakelijkheid. Om dit te bewerken drong van Stirum ter wille van de weerbaarheid aan op herziening van hoofdstuk VIII der grondwet, en riep hij het geheele volk op tot deelneming aan een *ligue* tegen de dienstvervanging. Als oprichter en eerste voorzitter van den Anti-Dienstvervangingbond heeft generaal van Stirum met weergalooze vaderlandsliefde en inspanning, onder opoffering van krachten, tijd en groote sommen geld aan de bevordering van zijn doel gewerkt.

En de uitslag van die inspanning?

Toen in de lente van het jaar 1891 de legerwet van generaal Bergansius ons bracht op de grenzen van het beloofde land, hikte van Stirum nog éénmaal op van zijn ziekbed, welhaast stervensspoude, bij de mededeeling, dat de Kamer van Honderd bij motie van één der bekwaamste leden had uitgesproken «dat «aan het aanhangige wetsontwerp terecht was ten grondslag «gelegd het beginsel van persoonlijke dienstvervulling door alle «dienstplichtigen.»

Al bezat die uitspraak geen bindende kracht, lag daarin toch de afspiegeling van het gevoelen der meerderheid des volks. De parlementaire nederlaag, in Juni 1873 door den oud-verdediger van de Citadel geleden, was na achttien jaren strijd in overwinning verkeerd. Nog dezer dagen schreef generaal Brialmont ons betreffende zijn ouden vriend: «Je l'estimais pour la vigueur «et l'indépendance de son esprit, qualités précieuses et fort rares «dans toutes les armées et qu'il possédait à un haut degré.»

Bij de verwezenlijking van het beginsel van verplichten persoonlijken dienst, waarvan algemeene dienstplicht de noodzake-

lijke consequentie vormt, niet om oorlog te voeren, maar als middel van volksontwikkeling, om door een cordate houding tegenover het buitenland, zoolang mogelijk den vrede te bewaren, bij de verwezenlijking van dat beginsel behoort aan graaf van Stirum de eer, den stoot daartoe te hebben gegeven. Dien lof bracht hem eenmaal in deze vergadering ons eerlid, de luitenant-generaal Knoop. Al ware van Stirum geen lid onzer Vereeniging, behoort niettemin zijn naam onder ons onvergetelijk te blijven.

Geen twijfel, Mijne Heeren! of wij staan na lange jaren van teleurstelling aan den vóóravond van belangrijke maatschappelijke en militaire hervormingen, waarbij het militie-leger tot een volksleger zich uitbreidende, arm en hoofd van alle weerbare zal wapenen tegen buitenlandsch geweld, dat Gode dank! nog verre schijnt, maar vooral tegen den binnenlandschen vijand, die dagelijks en met toenemende kracht onze rust bedreigt.

Wanneer het vraagstuk der levende strijdkrachten zal zijn beslist, duurt het nog ettelijke jaren, alvorens de nieuwe wetsbepalingen tot volledige uitvoering kunnen komen. Die tijd moge bij de krijgsmachten worden benuttigd om ons te doordringen, naast den te vervullen militairen beroepspligt, van onze maatschappelijke roeping in het volksleger; van het besef, dat alsdan, meer nog dan thans, het behoud van den ernstig bedreigden maatschappelijken vrede voor een groot deel in onze hand ligt.

Welsprekender dan wij het vermogen, stelde in den aanvang van het jaar een opstel in de «*Revue des Deux Mondes*» dit thema in het licht. (1) Vergunt mij enkele grondgedachten daaraan te ontleenen en op onze toestanden toe te passen.

In het opkomende tot het openbaar leven rijpende geslacht valt zekere strooming te bespeuren tegen den geest van zelfhegagende bemoeienis met allerlei aangelegenheden van wetenschap en kunst, welke vroegere generatiën kenmerkte. Tegenover de

(1) „*Revue des Deux Mondes*” van 15 Maart 1891.

sociaal-democratische beweging onzer dagen beseft de jongelingschap dat het hoog tijd is om het critiseeren te staken en tot handelen over te gaan. Met Goethe zeggen zij :

Der Worte sind genug gewechselt,
Lasst uns auch endlich Thaten sehn!

Het is alsof het jongere geslacht bewustheid krijgt van eene groote rol, die het gaat vervullen : de rol, om den boosaardigen en fellen oorlog, die in hetzelfde land partij tegen partij, klasse tegen klasse wapent, door eene vredelievende, vruchtbare studie der nieuwe staathuishoudkundige vraagstukken te vervangen; de breede baan van den maatschappelijken vooruitgang te betreden, niet met stoute eischen aan de eene en strengen tegenstand aan de andere zijde, maar met oprechte welwillendheid en vertrouwelijkheid. Zij zien in, dat het een eerste plicht is, om voor de maatschappelijke toekomst en het onaangetast bestaan van het vaderland te zorgen ten einde fier en met eerbied voor zich zelve te kunnen leven. In dezen vorm is het vraagstuk nieuw; tot de oplossing dienen andere krachten te worden aangewend dan stoffelijke macht tegen petroleum en dynamiet.

Er schijnt iets in het radicalisme te zijn, dat dwingt tot het voeren van stelselmatige, veelal onpractische oppositie. Vroeger werden vorsten en machthebbenden door vleiers geplaatst en verlaagd. Nu heeft de werkman ze! Op verachtelijke wijze bedelt men om zijne gunst. De werkman wordt opgehitst tegen den werkgever en de klassenhaat neemt toe. Daartegen komen onze jongelingen in verzet.

Maar hoe talrijk ze zijn, studenten, toekomstige ingenieurs, fabriekshoofden, leeraren, die zulk een schoone taak op zich willen nemen, elke dier groepen vermag slechts te werken op een beperkt aantal individuën; hunne werkzaamheid is op verre na niet bij machte om alle arbeiders te bereiken. Doch er bestaat een kader, dat beter dan alle anderen tezamen in staat is om eene omvattender werkzaamheid uit te oefenen en in de eerste plaats geroepen schijnt om die taak te vervullen. Dit kader, uit zijnen aard bestemd, zich te kwijten van de taak der tijdelijke opleiding, niet van een onderdeel, niet van de meer-

derheid der jongelingschap, maar weldra van de geheele jongelingschap, dit kader is het corps onzer 2000 Nederlandsche officieren.

Bij invoering van den persoonlijken dienstplicht zal de geheele mannelijke bevolking tusschen de twintig en vijfentwintig jaren zonder uitzondering in de gelederen scharen. Niet de eene of andere groep, neen, allen geldt zulks. Zij, die met de hand of met het hoofd arbeiden, geletterden en ongeletterden, kapitalisten en daglooners, allen ondergaan dan gedurende een tijdperk van hun leven den vormenden invloed van een luitenant, een kapitein en een korps-commandant.

Dit nieuwe, in den eigenlijken zin des woords revolutionnaire feit moet noodwendig van invloed zijn op de rol van den officier: een rol, waarvan wij ons misschien niet bewust zijn, die althans niet algemeen genoeg wordt erkend. Wanneer bij afschaffing der dienstvervangng ook de beschaafde, ook de met wetenschappelijke titels begiftigden moeten dienen, zal het begrip *soldaat* geheel en al van wezen veranderen. Voor den soldaat in den nieuwen zin is uit den aard der zaak een nieuw officier noodig. Van dien nieuwen officier willen wij de maatschappelijke roeping trachten te schetsen.

Niemand is beter geplaatst dan de officier om op zijne onderschikten krachtdadigen invloed uit te oefenen. In onmiddellijke aanraking met hen, deelt hij hunne werkzaamheden en hunne vermoeienissen. Geen winst hangt af voor hem, als voor den industrieel, van den arbeid der mannen, die onder hem werken. De belangen van den werkgever en den werkman zijn hier niet strijdig, maar één. Het gezag, dat hij bekleedt, berust op de wet, staat boven alle tegenspraak en buiten elke onderlinge schikking. De officier zelf is aan een onwrikbare tucht onderworpen. Nauwkeurige voorschriften bepalen, wat hij eischen mag. Alles werkt samen om hem van persoonlijke verantwoordelijkheid te ontheffen en zijn optreden belangeloos te maken. Alzoo is de officier uitnemend geplaatst om in de maatschappij invloed te oefenen. Uit dit gezichtspunt moet hij boven ieder ander bezielde zijn met liefde tot de lager geplaatsten, door drongen van de nieuwe plichten, die zich aan alle menschen van invloed opdringen, overtuigd van zijne taak als opvoeder,

vast besloten om de vervulling zijner wettelijke verplichtingen, in beginsel ongewijzigd en onverminderd, door den geest zijner zending te herscheppen.

En toch schijnt men voor dezen invloed het minst aan den officier te denken. Men vraagt zich niet af, óf wat er in het jongere geslacht omgaat, zich ook op militair gebied laat gelden.

Zulks is misschien te wijten aan de oude vooringenomenheid der mannen van het denken tegen de lieden van het zwaard, waarvan nog dezer dagen op het gebied van den militairen rechtstoestand de krasse, deels ongegronde beschuldigingen door een oud-hoogleraar, lid van ons Parlement, nieuwe, betreurenswaardige bewijzen aflegden.

Veel algemeener dan men denken zou, is nog de meening in sommige kringen verbreid, als zouden alle officieren met domme minachting nederzien op wien geen soldaat is, geen juist besef hebben van een leven, aan nijverheid en geestelijken arbeid gewijd. Velen geven zich geen rekenschap van de voorwaarde, waarop men tegenwoordig officier wordt, hoezeer de thans van vroeger zoo verschillende wijze om dien rang te bekomen waarborgen van meer dan gewone verstandelijke ontwikkeling medebrengt.

Het karakter van het corps officieren is sinds tientallen jaren aanmerkelijk gewijzigd, en wel ten goede. Het zou schijnen, dat men daarvan ingrijpenden zedelijken invloed op het leger, weldadige gevolgen in de maatschappij moest hespeuren. Toch valt het niet te loochenen, dat nog altijd vele jongelieden uit het leger terugkomen, zooals zij in de gelederen traden, met een laag peil van zedelijkheid, met drankgewoonten en bedorven bloed.

Vanwaar dat resultaat?

O. i. ligt de oorzaak daarin, dat de officier zijne manschappen te weinig kent, dientengevolge geen voldoende zedelijken invloed op hen uitoefent. Naarmate de diensttijd korter en het aantal der dienstdoenden grooter wordt, valt het moeilijker te voldoen aan den eisch, dat er tusschen den officier en zijne soldaten een broederlijke band besta. Toch is het treffen van dat doel in onzen tijd noodiger dan ooit; meer dan vroeger moet de officier nu levendig overtuigd zijn dat, in verband

met het algemeen belang, daarin de maatschappelijke waarde van het leger gelegen is.

Omtrent de zedelijke tank en roeping van den officier verneemt hij bij zijne opleiding het minst. Waar die geest bij den officier bestaat, is het de vrucht van zijn bijzonder karakter, niet van een leer, hem van den aanvang zijner militaire loopbaan ingescherpt. Zij, die van de Koninklijke Militaire Academie komen, hebben van allerlei krijgskundige wetenschap gehoord; men heeft hunne militaire kennis trachten te ontwikkelen, maar zeer weinig hun militair hart. Men heeft hen geleerd hunne manschappen te onderwijzen; maar heeft men hen doen beseffen, dat zij allereerst hun vertrouwen moeten winnen? Aan de aanstaande officieren, die zich onderscheiden, heeft men het vooruitzicht geopend om op de hogere krijgsschool en bij den generalen staf te komen. Bij hen, die het niet tot de krijgsschool brengen en zich toch onderscheiden, is het uitzicht of wel het lot, zich zekere bediening bij het korps te zien opdragen. Die eenvoudig bij den troep blijven, zijn in zedekundigen zin onvoldoende voorbereid om de taak, die hun opgelegd is, als het hoogste en belangrijkste deel hunner roeping te beschouwen. En wat diegenen betreft, die uit de gelederen officier worden — zij hebben vooral de practijk geleerd: welnu, zooals zij behandeld zijn, behandelen zij hunne ondergeschikten. Sommigen hullen zich tegenover hunne minderen in koele hooghartigheid, hetgeen voorzeker het middel niet is om hun vertrouwen te winnen.

Zoo komt het, dat een korps officieren, voor het overige wel onderwezen en plichtlievend, geen voldoende zedelijken invloed, geen patronaat op den geest van het leger uitoefent. De inrichtingen van het « Militair Te Huis » geven eigenaardig aan, dat in bedoeld opzicht leemten bestaan, waarin de philanthropie tracht te gemoet te komen.

Reeds hooren wij de schimpscheuten op de verandering van den officier in een apostel, die zijn manschappen liefde en vrede predikt, in plaats van hen te leeren schieten en paardrijden. Niets dergelijks bedoelen wij! De verlangde invloed wordt niet door redeneering of door redevoeringen verkregen; hij is het eenvoudig, maar noodwendig gevolg van een stemming des geestes.

Indien de officieren overtuigd zijn van hun maatschappelijke roeping en de bewustheid daarvan bestendig bij de waarneming hunner ambtsplichten in zich omdragen, dan zal hunne verhouding tegenover hunne ondergeschikten alleenlijk reeds door de werking van dien geest van aard veranderd zijn, zonder dat de tucht er schade bij lijdt.

Ook meenen wij geenszins, dat wij voor een tot heden ongehoorde zaak pleiten. Reeds hebben verscheidene officieren hunne taak in bovenbedoelden zin begrepen; en, dat zij volstrekt niet de minst uitstekende of de minst strenge. Zij leveren het bewijs van het goede, dat gesticht kan worden, wanneer hunne bijzondere practijk tot regel en grondslag voor elke militaire opleiding worde verheven.

Gaan wij daartoe de toepassing van het begiusel meer in bijzonderheden na.

Voor de meeste officieren bepaalt zich de taak tot vervulling van hunne beroepslichten. Zij, wier manschappen het best exerceeren en velddienst verrichten, het best voor het onderhoud der uitrusting zorgen, wier paarden het best gaan en op de theorie het best antwoorden, hebben naar den algemeenen dunk het hoogste peil bereikt. Niemand vergt van hen iets meer. Wat de persoonlijke bekendheid met hunne manschappen aangaat, deze bepaalt zich meestal hiertoe, dat zij hunne namen kennen en tot een zekere hoogte hunne militaire bekwaamheden, of zij goede, middelmatige of slechte soldaten zijn; soms weet men ook welk beroep de menschen vroeger hebben uitgeoefend.

Doch wat hun karakter betreft, hun zodelijk bestaan, hunne afkomst, den kring waarin zij zijn opgegroeid: evenveel bijzonderheden om het gemoed te doorgronden van mannen, die zoo weinig vat op zich geven; bijzonderheden, die zoo ruimschoots kunnen dienen om hen op te heffen, ook *buiten* de kazerne hun gedrag te regelen — daaraan wordt niet of slechts als bijzaak gedacht. Uit de schors heeft men gehaald, wat voor het werktuigelijke werk noodig was: tot de kern, die leven aan dat werktuigelijke kon bijzetten, is men niet doorgedrongen. Men bestudeert het werktuig, d. i. de vuurmoud, het geweer, het paard

met de grootste nauwkeurigheid; het minst den werkman, die het instrument moet aanwenden. Dit is zoo waar, dat bij het ruiterswapen vele officieren hunne paarden beter kennen dan de ruiters. Vraagt een jong cavalerie-officier naar elk paard van zijn peloton: tien tegen één dat hij ze alle tot in de minste bijzonderheden van ras, temperament, karakter, met alle deugden en gebreken kent; maar niet een derde gedeelte daarvan weten zij soms betreffende hunne manschappen. Deze mindere bekendheid vloeit niet voort uit een eigenaardige gesteldheid der hersenen, waardoor b. v. een ruiter-officier bekwaamer zou zijn om zich met paarden dan met menschen af te geven: maar daaruit, dat zij al hun aandacht, hunne meeste belangstelling voor de dieren en niet voor de menschen over hebben. Verre is het van ons hunne nauwgezette en grondige studie te wraken van den viervoetigen kameraad, het werktuig, waarmede wij om der beroepswil bekend moeten zijn, maar dat ongevoelig is voor moreele factoren. Bedenken wij echter om Godswil, dat als wij niet vóór alle dingen hart en hoofd van den tweebeenigen kameraad, den werkman, gewonnen hebben, het misschien veel moeite zal kosten om den soldaat, hoe volkomen zijne beroepsbekwaamheid zijn moge, zijn beroep in het vuur te doen uitoefenen.

Die mannen, waarvan wij een groot deel van onze toekomst te wachten hebben, zijn vaak beschroomd en wantrouwend. Komt hen dagelijks en overal, bij elke oefening en dienst te gemoet, gaat vertrouwelijk met hen om, en zij zullen voor ons niet gesloten blijven. Behandelt hen onverschillig of ruw, dan trekken zij in zich zelven terug. Zij houden van de menschen, die van hen houden. Het is voldoende om in de kantonnemerten, in legerplaatsen, bij najaars-manoevres en dergelijke oefeningen buiten het garnizoen met die lieden in nadere betrekking te komen, om te weten hoe bekwaam zij zijn tot toewijding; met welke toegenegen bezorgdheid zij den officier gadeslaan, die hun vertrouwen gewonnen heeft; hoeveel erkentelijkheid zij betoonen, niet in woorden, maar in blikken en in daden, wanneer zij hem, zonder dat hij zich spaart, in hunne ontberingen en vermoeienissen zien deelen.

Grondige kennis zijner onderhebbenden is tevens een der

voornaamste voorwaarden voor den officier om zijne maatschappelijke roeping te vervullen. Eénmaal ontmoetten wij een jongeren kameraad, die, zoodra er een nieuw contingent opkwam, eene formeele enquête omtrent die miliciens instelde; daarbij gebruik makende van de betrekkingen, welke hij had in de plaats van hun herkomst, door schriftelijk bericht in te winnen omtrent hun familie, vroeger gedrag, bekwaamheid en streven. Nog alvorens hij een woord met een hunner wisselde, had deze geheime bemoeiing hem een eerste inzicht in hun zedelijk bestaan gegeven; vervolgens kwamen de gelegenheden om zich met hen in betrekking te stellen vanzelf. Zulke gelegenheden zijn de tijden van rust gedurende het exerceren, voor een persoonlijk onderhoud zoo geschikt; staltijden, maaltijden en inspecties, waarbij de officier van zijne belangstelling in het stoffelijk welvaren van zijn troep blijken kan geven, en zoo veel andere omstandigheden, die het hart, de ervaring, de waarneming aangeven. De nieuwere reglementen bevelen in de ruimste mate de individüele ontwikkeling van den man; moge de *persoonlijke opvoeding door den officier* ze voltooien. Aan zijne manschappen die belangstelling betoonend, niet door fraaie redenen, maar door dadelijke bewijzen ontleend aan bekendheid met hunne personen en belangen, wint de officier noodzakelijk hunne genegenheid en hun vertrouwen, zal het hem gemakkelijk vallen verkeerde neigingen der jongeren te verbeteren.

Zoo is hij bovendien bij uitstek voorbereid, en daar is veel aan gelegen, tot zijn taak van rechter. Hoeveel wrok, welke zware vergripen, die soms een geheel leven bederven, kunnen ontstaan uit ééne straf, lichtvaardig of onbillijk toegepast tengevolge, niet van vooringenomenheid tegen den mindere of misplaatste vrees voor meerderen, maar van onvoldoende bekendheid met den getroffen persoon.

Meer nog dan rechter, treedt de officier als scheidsrechter, beter gezegd bemiddelend, op tusschen den soldaat en den onderofficier. Om het bedrijf van die, met zulk een groot gezag bekleede tusschenpersonen te bevorderen, te matigen, te regelen, — en dat is soms hoog noodig —, is voor den officier de nauwkeurige bekendheid met zijne manschappen onmisbaar, mag hij

hen niet enkel zien door de oogen van zijne onderofficieren, nimmer zonder eigen onderzoek oordeelen omtrent vergrijpen. Om zijn zedelijken invloed te versterken moeten de onderofficieren de strekking daarvan bevroeden : alleen reeds omdat zij den soldaat het meest en het meest van nabij zien. Kent de officier de minderen onder zijn bevel niet voldoende, en werken de onderofficieren niet in den omschreven zin mede, dan blijven op het gebied tusschen den soldaat en den officier rechtsweigeringen en zedelijke tekortkomingen te duchten, die, hoe zeldzaam zij mogen voorkomen, verklaren hoe het komt dat de militaire dienst niet meer nut voor het maatschappelijke leven afwerpt. Het hoogere doel van het leger als volksschool, tevens een machtig correctief tegen sociaal-democratische woelingen, legt hoogere plichten op. Daartoe behooren wij rechtstreeks en voortdurend met den man in aanraking te komen: op gevaar af, bij veelvuldig verkeer in de kazerne, op de chambrée, in stal of keuken door kleingeestigen of hooghartigen van «korporaalsdienst» te worden beticht. Wij hebben die beschuldiging nooit geschroomd!

De persoonlijke invloed op den man wordt onwederlegbaar bevorderd door het wonen der officieren in de kazernen of kampementen zooals bij het Nederlandsch-Indische leger geschiedt. Eveneens is, betreffende de wederkeerige bekendheid van officieren en minderen, de marine in het voordeel boven het leger. Het verblijf aan boord is een maatschappij in het klein, waar ten slotte het karakter en de drijfveeren van allen bekend raken.

Welke gevolgen zullen uit den invloed van den officier, aldus begrepen en uitgeoefend, voor de maatschappij voortvloeien?

De soldaat zal zich enger hechten aan zijne voorgangers; hij zal in zedelijken zin vooruitgaan; zijn gemoed, ware het soms aangetast door de heerschende maatschappelijke kwalen, zal worden bezadigd; hij zal zich aankauten tegen de ophitsingen van den klassenhaat. In zijn gehoorteplaats teruggekeerd zijnde, zullen de voordeelen van het verblijf in het leger duidelijker te voorschijn treden, zal hij de beschuldigingen weerleggen der woordvoerders in zijn kring tegen de officieren, met hen tegen den werkgever en den patroon, uit wier stand die woordvoerders meenen dat de officier voortkomt. Wijzende op eigen ondervin-

ding van een weldadig, rechtvaardig en eerbiedwaardig gezag in het leger, op zedelijke hulp en terechtwijzing, zal hij den beschuldigers den mond snoeren, zullen leugenachtige socialistische geschriften op dienenden en gedienden — weldra het gros der mannelijke bevolking — weinig of geen indruk meer maken. De aanstaande militie- of reserve-officier d. i. de patroon of fabrikant, en de gewone soldaat, later weder werkmán in zijn dienst, die arm aan arm in dezelfde gelederen dezelfde heilige zaak hebben gediend, elkander geholpen, lief en leed onder denzelfden band van tucht en gehoorzaamheid gedeeld, wellicht te zamen gestreden en hun bloed gestort hebben: zij zullen elkaar niet vergeten. Onder zulke herinneringen zullen werkgever en werknemer elkaars belangen wederkeerig begrijpen en behartigen. Zóó zullen de krijgsmachten rechtstreeks medewerken tot verbroedering der verschillende standen en tot verbetering der maatschappelijke verhoudingen op een gebied, waaraan ook in ons land wetgeving en regeering volle aandacht wijden; waarbij echter de oplossing van het arbeids-vraagstuk zoo hoogst moeilijk blijkt te zijn.

Op voormelde gronden is de zedelijke opleiding van den officier een volksbelang, de zedelijke vorming van den troep een dringende eisch des tijds geworden.

Uit den korten dienstitjd en de grootere tusschenruimten der oorlogen vloeit voort, dat bij de eerste worsteling elke soldaat voor het eerst in het vuur zal komen. En in welk een vuur! Bij rookzwak buskruit, dood en verwoesting toegebracht door onzichtbare handen, van een kaut dien men niet vermoedt, zoodat de man reeds gewond wordt, wellicht valt, alvorens men den vijand heeft ontwaard — in één woord, het meest moordadige vuur, de vreeslijkste oorlog zonder alleszins voldoende voorbereiding tot den strijd. Tegenover dergelijk geweld zullen enkel beroepsafrichting, stoffelijke tucht of dwangmaatregelen een droevig figuur maken, als de officier bij de uitoefening van zijn gezag geen ander geheim bezit, als zijn blik, zijn woord, zijn hart van den eersten dag der ontmoeting den weg niet heeft weten te vinden naar die oogen, die ooren, die jonge harten, welke plotseling aan zulke ontzettende proeven blootstaan.

De wijze hoe de man in het gevecht gaat of de wapens gebruikt zal niet enkel afhangen van de oefening van beenen en handen, maar ook van de wijze, hoe het hart slaat en het hoofd denkt (1). Hart en hoofd moeten dus, en wel in de eerste en voornaamste plaats worden bewerkt. Soldaat zijn is niet enkel goed schieten of goed paardrijden; vooral plichtgevoel is noodig, ontwikkeling van verstand en hart. De man, wien dit plichtgevoel reeds op school als kind en kuaap is ingescherpt, zal veel spoediger een goed schutter en een onverschrokken ruiter worden, dan de alleen goed gevormde gymnasticus: wij bedoelen nauwkeurige uitvoering van ontvangen bevelen, reeds door de kinderen te huis en op school, ontwikkeling vooral van het hart der scholieren. Von Stein zeide: «Die Disciplin der Knabenzeit wird wirklich den Erwachsenen nicht schaden.»

En welke zullen de baten zijn voor den officier?

De officier wint bij de toepassing van ons denkbeeld gedurende den langen vreedestijd een hooger streven, een het hart innemend belang in zijn leven. Laten wij er voor uitkomen: de officier vecht niet meer, niet meer ten minste, dan een gewoon burgerman, een- of tweemaal in zijn leven! Zoo men dus het oude begrip niet laat varen — en wij zijn er nog mede behept! —, dat militaire stand hetzelfde beteekent als krijgsstand, dan zou tegenwoordig de betrekking van den officier in tegenspraak zijn met het wezen der zaak, en de gezindheid rechtvaardigen van onze jongere kumraden, welke de gedwongen werkeloosheid, den langen vrede, een langzame bevordering vervloeken, niet genoeg kunnen uitvaren tegen het garnizoensleven, zijne eentonigheid en zijn sleur. Daarentegen de taak van den officier te beschouwen uit het nieuwe gezichtspunt van ambtenaar en opvoeder in de maatschappij, geroepen door het vertrouwen van het vaderland, niet enkel om den arm zijner kinderen tot den strijd voor te bereiden, maar om hun geest

(1) Leitfaden für die Vorbereitung der Russischen Truppen zum Kampf von M. Dragomirow. Kais.-russischer Generalleutenant, General-Adj. Sr. Maj. des Kaisers und Chef der Akademie des Generalstabes. (I Theil: Vorbereitung der Compagnie.) Hannover 1889. Helwingsche Verlagsbuchhandlung.

tucht te leeren, hun gemoed te vormen, hun hart te stalen: is dat niet, verre van die taak geringer te doen worden, haar in hooge mate verheffen, haar gedurende den vrede bijna gewichtiger maken dan in den oorlog, en den officier het waardigste levensdoel voorstellen?

Hoe het corps officieren tot de toepassing van ons denkbeeld te krijgen?

Daartoe zal men vooral op de militaire inrichtingen van onderwijs zonder schroom op de toekomstige officieren moeten werken. Veel blijft er nog in dit opzicht te doen. In de militaire scholen wordt van de zedelijke zijde der taak van den officier het minste werk gemaakt. De soldaat, dien men den aanstaanden officier leert kennen, is een automaat; men plaatst hem nu rechts dan links, laat hem marcheeren, halt houden, kleedt hem aan, wapent hem, zet hem te paard: maar wat zijn zedelijke persoonlijkheid betreft, zóó men er zich soms mede bemoeit, dan is het als hij in het gebruik der instrumenten fouten mocht begaan. Bij de opleiding van den soldaat komt het meeren-deels aan op het kennen van kunstgrepen, op het werktuigelijke en op zuiver militaire kennis. Dit doel bepaalt gemeenlijk ook de keuze der officieren, die met het onderwijs belast worden. Men onderzoekt of zij voor het geven van dergelijk onderricht bekwaam zijn; maar wat hunne geschiktheid betreft om bij de jonge menschen, die hun toevertrouwd zullen worden, het «feu sacré» te ontsteken; in de jonge gemoederen, vatbaar voor diepe indrukken, die door één vonk voor het leven ontvlamd kunnen worden, maar ook door onverschilligheid of verkeerde leiding voor altijd kunnen worden bekoeld — daarnaar vraagt men minder dan naar andere bekwaamheden. Bestaat deze geschiktheid, dan is het een gelukkig toeval. Toch is het een uitgemaakte zaak, dat de officier zijn geheele leven den indruk behoudt van zijne eerste leermeesters, en dat in alle opvolgende graden telkens de door dezen of genen meester gevormde leerlingen te herkennen zijn.

En indien men voor de opvoeding van den gewonen soldaat of den aanstaanden officier opklimt van den luitenant en den kapitein, waarmede hij elken dag te doen heeft, tot den korps-

commandant, voor den soldaat een minder dagelijksche verschijning, maar die vooral op eerstgenoemden behoort in te werken, hoe veel meer moeten bij hunne keuze karakter, matigheid, nauwgezetheid van geweten, vooral strenge zedelijkheid tot richtsnoer strekken. Behartigingswaardig zijn in dit opzicht ook voor ons de woorden van den jongen Duitschen keizer «dat het karakter, de zedelijke eigenschappen van den officier van «oneindig hoogere beteekenis voor het leger zijn dan weten-«schappelijke ontwikkeling en militaire kennis.»

Hoe veel gemakkelijker zal de taak der leeraren aan de militaire scholen worden, wanneer de overtuiging omtrent de maatschappelijke roeping van den officier reeds vóór hij tot het leger behoort, invloed bij de opvoeding heeft uitgeoefend!

Hier roepen wij de hulp in van hen, die het oor der jeugd en der jongelingschap hebben; van ouders of meesters, die, hetzij beroepshalve, hetzij uit vrije verkiezing, met een deel der nationale opvoeding belast zijn. Neemt bij uwe opleiding het denkbeeld op, dat met de wettelijke verplichting tot den militairen dienst de zedelijke verplichting verband houde, om haar, uit een maatschappelijk oogpunt beschouwd, heilzame vruchten te doen dragen. De oorlog is een vreeslijke ramp, maar zoolang de gebeurtenissen en een staat van zaken, dien geen onzer wegeijferen kan, zullen eischen ons bestendig onder den modernen vorm van den algemeenen dienst tot den oorlog voorbereid te houden, komt het er voornamelijk op aan om uit dat kwaad het meest mogelijke nut te trekken.

Zegt aan de toekomstige officieren, dat, zoo zij hun ideaal in een loopbaan van oorlogen en avonturen zoeken, zij de verwezenlijking daarvan in de koloniën of elders moeten zoeken; bij ons zouden zij dat ideaal niet verwezenlijkt vinden. Beneemt hun die verkeerde meening, vóórdat zij bedrogen uitkomen; maar geeft hun daarvoor de heilrijke opvatting van de taak van den officier, opvoeder der geheele natie te worden.

Doet de anderen, de bevoorrechten, de beschaafden, die, hoezeer voor eene andere levenstaak bestemd, allen eenmaal soldaat mochten worden, duidelijk beseffen, dat, welverre van deze proef, zooals zij te voren deden, te vervloeken, daar zij

hen aan hunne studiën, hunne gewoonten, hunne geliefkoosde bezigheden onttrekt — de gematigdsten beschouwden haar tot dusverre als een eisch van zelfverloochening —, zij ze veel eer behooren te zegenen als een kostelijke gelegenheid om innig met het volk in aanraking te komen, om hunne eigen degelijkheid op een harde proef te stellen, en in de militaire wereld het honderdvoudige vruchten dragende zaad der broederschap, der gemeenschappelijke krachtaanwending te doen rijpen.

De Fransche bisschoppen hebben zulks goed begrepen. Bij de onlangs door hen uitgevaardigde vermaningen aan de opgeroepen seminaristen toonden zij zich éénstemmig doordrongen, dat het verblijf der aanstaande geestelijken in de kazerne voor de denkbelden en gevoelens, die zij volgens hunne roeping anderen moeten inscherpen, van veelzijdig nut zal zijn.

Leert de jongelieden, dat zelfs op het puin van ingestorte dynastieën en republieken de noodzakelijkheid blijft van tucht, ontzag en zelfverzaking in de maatschappij; dat leger en vloot de beste, zoo al niet de eenige school zijn, waar men deze deugden kan leeren. Zodoende zal men algemeen en te beter de beteekenis begrijpen van het groote, in aantocht zijnde feit, dat bereids zijne schaduw werpt op de twintigjarige jongelingschap, namelijk de persoonlijke, wellicht de algemeene dienstplicht.

De krijgsmachten bieden in onzen tijd van maatschappelijke verdeeldheid een ruim veld, waarop zonder botsing, ook bij verschil van godsdienstige gezindte, van wijsgeerige scholen of staatkundige partijen, liberalen, antirevolutionairen en radicalen, allen kunnen samenwerken, die dezelfde liefde koesteren voor het vaderland, dezelfde belangstelling in zijn lot, eenzelfden afkeer voor het verzaken der plichten, door het voorrecht eener hoogere beschaving opgelegd.

Om gelijke redenen meenen wij, dat de leer van het krijgswezen een ruimer plaats moet innemen bij het onderwijs, in den vorm van practische oefeningen op de lagere en de middelbare school, aan de inrichtingen van hooger onderwijs en de universiteiten tevens als tak van wetenschap.

Allerwegen hoort men voor het opkomend geslacht bij over-dreven eischen van hersenarbeid de behoefte uitspreken aan ontwikkeling der fysieke krachten. Reeds vroeger heeft de heer van Dam van Isselt alhier gewezen op het schoone voorbeeld der leerlingen van het Amsterdamsche gymnasium, waardoor de hoofdstad, op aandrang van haar rector, den hoogleeraar van den Es, sinds 1883 het initiatief heeft genomen tot voorbereidende oefeningen in den wapenhandel. Zijn streven is glausrijk bekroond: getuige de deelneming in Amsterdam door studenten der hooge scholen, door nagenoeg alle inrichtingen van middelbaar, enkele van lager en bijzonder onderwijs, door tal van andere jongelingen, meest boven zeventien-jarigen leeftijd (1), waarvan telken zomer een toenemend aantal — laatstelijk 62 — vrijwillig een oefeningskamp betrekken.

Wanneer het goed gesternte van een der heftigste bestrijders der thans ingetrokken legerwet hem den laatsten Zondag van Juli had gevoerd naar de open tafel van Larenberg, dan zou hij daar uit het hart geweldige betoogen tegen zijn uitgesproken meening hebben gehoord. Daar had die afgevaardigde kunnen vernemen, dat in ons vaderland ook vaders zijn — industriëelen, kooplieden, advocaten, behoorende tot de meest ontwikkelden in den lande —, die, wel verre van er de voorkeur aan te geven hunne zonen naar het kerkhof te brengen, ze liever naar de legerplaats van Laren laten gaan; die er prijs op stellen, neen! eischen, dat hunne jongens zich met ernst bekwamen voor de taak, die wellicht eenmaal van hen zal worden gevorderd; die verklaren dat, mocht ooit onze vrijheid worden bedreigd en Neerlands volk ten strijde geroepen, zij hunne zonen met vreugde naar de wapenen zullen zien grijpen. Dan had hij eene moeder hooren betuigen, wijzende op het kruis der Militaire Willems-Orde van een der dischgenooten, dat zij er trotsch op zou zijn, wanneer het eereteken voor Moed, Beleid en Trouw het deel mocht worden van een harer zonen. Dan had de heer maar waarom namen te noemen! voor zich zelf een vergelijking kunnen maken tusschen de enghartige zelfzucht van die ouders,

(1) Zie Bijlage I.

uit wier naam hij in 's Rijks raadzaal de bekende verklaring dacht te mogen affleggen, en de vurige, opofferingsgezinde vaderlandsliefde, waarvan in die dagen de Gooische heide overvloeide. Dan had hij zich wellicht afgevraagd, of niet de verklaring van het *self-intellect* meer waarde heeft dan een betoog van zelfzucht, die geen ander belang kent dan eigenbaat, niet hoog genoeg staat om te beseffen, dat welbegrepen eigenbelang toewijding vordert aan de belangen van het algemeen. (1)

Op meerdere plaatsen elders bestaan in of buiten verband met de school dergelijke instellingen als de voormelde te Amsterdam. Dit jaar namen eenige Leidsche studenten der Vereeniging «Pro Patria» als eenvoudige fusiliers deel aan de najaarsmanoeuvres en trokken algemeen de aandacht wegens hunne flinke houding; een volgende maal zal dit getal vrijwilligers zeker aanzienlijk vermeerderen. Ten einde bij de belangrijke uitbreiding der vrijwillige oefeningen gedurende de laatste jaren een nauwere aansluiting tusschen de deelnemers onderling te bevorderen, hebben de commandanten bij de voornaamste inrichtingen van onderwijs te Amsterdam de handen inéén geslagen tot het oprichten der «Nederlandsche Weerbaarheids-Vereeniging». Deze tracht haar doel te bereiken door het geregeld houden van exercitiën en schietoefeningen, door marschen en door jaarlijks te kampeeren. Dit streven verdient levendige sympathie, ijverige medewerking, stoffelijken bijstand, hulp en aanmoediging. Het houden van practische militaire oefeningen door onze jongelingschap, van welken leeftijd of maatschappelijke positie ook, is een uitstekende lichaamsbeweging, een krachtig middel tot karaktervorming, tevens de eerste stap tot uitvoering van het grondwettig voorschrift, dat «alle Nederlanders, daartoe «in staat, verplicht zijn tot handhaving der onafhankelijkheid «van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied mede «te werken.»

Tot regeling van de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel had de vorige Minister van oorlog reeds twee jaar geleden — bij Min. besch. van 2 Sept. 1889 — maatregelen getroffen,

(1) De Nieuwe Rotterdamsche Courant van 6 Augustus 1891.

die door zijn opvolger nog belangrijk zijn uitgebreid. Dientengevolge is de gelegenheid tot deelneming aan zoodanige oefeningen ook opengesteld in gemeenten, waar geen garnizoen ligt en voor de oefeningen der schutterij geen instructeurs van het leger beschikbaar gesteld worden. Tevens is éénheid in de regeling dier wapenoefeningen gebracht. Mits uitbreiding van de gymnastiek en wapenoefeningen als verplicht leervak, ook voor oudere en niet schoolgaande knapen en jongelingen: enig theoretisch militair onderricht, als thans reeds wordt gegeven in gemeenten, waar een hoogere burgerschool, een progymnasium of gymnasium, een kweekschool voor onderwijzers of dergelijke inrichting is gevestigd, zal de school tot voorbereiding der militaire vorming haar taak ten volle hebben aanvaard.

Een belangrijke bepaling in de wet van 21 Juli 1890, houdende regeling van het militair onderwijs bij de landmacht, behelzen de voorzieningen van artikel 3, waardoor aan officieren de gelegenheid kan worden geboden om bij bestaande inrichtingen binnenslands, zooals de Polytechnische school en de Hooge scholen, desverreicht ook buitenslands onderricht te genieten. Terwijl echter de deuren der universiteit wijd openstaan voor een ieder, die haar onderwijs begeert, dus ook voor onze officieren, vindt omgekeerd de leer van het krijgswezen geen of geen voldoende behartiging aan de Hooge scholen, de Polytechnische school, de Rijks Landbouwschool en de Indische instelling te Delft. Toch komen uit die gestudeerden voort de meeste bestuurders van het moederland en de koloniën, die dan telkens geroepen worden om zich ook op militair gebied te bewegen; voorts, het meerendeel onzer parlements-leden.

Een eerste maal wezen wij op deze leemte in het universitair onderwijs kort na den Duitsch-Deenschen oorlog, toen onwetendheid dientengevolge gebrek aan belangstelling in den Deenschen Rijksdag omtrent krijgskundige aangelegenheden zoo veel onheil had gesticht. Een staatkunde, welke geweld als recht predikte, had in 1866 opnieuw den oorlog van Pruisen met Duitschland, Oostenrijk en Italië, door gansch Europa bij de groote mogendheden en onder de staten van minderen rang tot zelfbehoud levendige belangstelling in de nationale strijdkrachten

gewekt. De «Nederlandsche Weerbaarheidsbond» vertolkte het heilige beginsel, dat ook in Hollands zonen was ontwaakt. Zulks leidde nogmaals tot het openlijk uitgesprokene verlangen, dat de krijgswetenschap, niet meer uitsluitend het eigendom van hare soldenieren maar in alle standen verspreid, een leerstoel mocht openen aan onze hooge scholen.

Levendig waren wij steeds overtuigd van de meer en meer algemeen erkende waarheid, dat naar oplossing der groote maatschappelijke vraagstukken — uitbreiding van kiesrecht, leerplicht of kosteloos onderricht, belastinghervorming en als onderdeel daarvan den persoonlijken dienstplicht — ook door samenwerking van het openbaar en het militair onderwijs moet worden gestreefd.

Hoe onschatbaar de kennis van de krijgswetenschap bij gestudeerden mag heeten, hebben in den aanvang dezer eeuw beroemde landgenooten getoond: de oud-advocaat Daendels, de oud-geneesheer Krayenhoff, vooral Gijsbert Karel van Hogendorp. Laatstgenoemde staatsman heeft vóór en gedurende de November-dagen van 1813 daarvoor ten nutte van land en leger schitterende, nooit voldoende gewaardeerde bewijzen afgelegd. Levendig blijft eveneens de herinnering aan de medewerking der hooge scholen in 1831. In het buitenland wijzen wij op Gambetta, die in 1870 en 1871 veel langer dan de tweede Fransche keizer heeft weerstand geboden aan de Duitschers; op den tegenwoordigen eersten minister in Frankrijk, wien de driekleurige sjerp, niet het uniformkleed siert. Ofschoon civiel-ingenieur zijnde, staat de heer de Freycinet als minister van oorlog aan het hoofd van het Fransche leger, en zal, al moge hij in geval van oorlog niet zelf het opperbevel aanvaarden, in overleg met den opperbevelhebber handelen om dezen de noodige troepen, krijgsvorraad en strijdmiddelen te verschaffen.

In 1874 vond onze wensch weerklank in deze Vereeniging, als gevolg der voordracht van den heer Six (1) over «*Dr. Lorenz Von Steins Leer der krijsregeling als deel der staatsleer.*» Uit de groote beginselen van Von Stein, dat de staats-

(1) Op 8 April 1874.

wetenschappen onvolkomen zullen blijven, zoolang daarbij niet is opgenomen de leer van het krijgswezen; dat een leer van het krijgswezen of van de krijgsregeling buiten verband met de staatswetenschappen steeds beginselloos zal zijn — trok een der bestuursleden het gevolg: «Daarom moet de kennis van het «krijgswezen in algemeene trekken een integreerend deel zijn van «het algemeen onderwijs, en moet een ieder, die bestemd is «eene of andere openbare betrekking te vervullen, ook in dit vak «blijken van bekwaamheid hebben afgelegd.»

Deze overwegingen leidden het bestuur onzer Vereeniging bij de toenmaals aanhangige reorganisatie van het hooger onderwijs, om een verzoek te richten aan de Staten-Generaal, tot het vestigen van een leerstoel ten behoeve der krijgswetenschap aan één der Rijksuniversiteiten. Door de Wet op het hooger onderwijs van 28 April 1876 is daaraan slechts in zooverre voldaan, dat art. 44 bepaalt: «Aan eene of meer der universiteiten kunnen, wanneer Wij «het noodig oordeelen, leerstoelen worden gevestigd voor vakken, «in art. 42 en 43» — d. z. de vijf faculteiten — «niet ver«meld.» Daarentegen maakte het beginsel, dat militair onderwijs zonder ander doel dan de beoefening dier wetenschap ter plaatse der Nederlandsche hooge scholen verkrijgbaar moet zijn, deel uit van het bekende, gedeeltelijk gevolgde ontwerp der heeren Booms, van Dam van Isselt, Hubrecht en Lodewijk Mulder van 29 November 1886.

Nog krachtiger steun voor het denkbeeld vonden wij in de middelerwijl tot uitvoering gekomen bepalingen der Zwitsersche legerwet, als ontwerp in 1875 alhier door ons, betreffende de werking dier wet op 15 November 1888 door den majoor Plantenga besproken.

Berust het geheele gebouw der militaire vorming in Helvetië op den grondslag van het voorbereidend militair onderwijs, dat vóór de indiensttreding aan de jongelingen wordt gegeven, bovendien beveelt art. 94 der Zwitsersche legerorganisatie onderricht in het krijgswezen aan de Polytechnische school te Zürich in de volgende bewoordingen:

«Art. 94. A l'école polytechnique fédérale ont lieu des cours spéciaux pour l'enseignement des sciences militaires générales,

tactique, stratégie, histoire de la guerre, etc., et l'on prendra en outre les mesures nécessaires pour y faire enseigner les branches qui, par leur nature, seraient utiles au développement militaire des élèves, pourvu toutefois que cela puisse avoir lieu sans préjudice de la marche réglementaire et du but de l'école.

La Confédération provoque et subventionne l'introduction de cours militaires dans les établissements d'instruction supérieure des Cantons.» (1)

Volgens het jaarverslag van het Zwitsersche militaire departement over 1888 achtte de regeering de met het voorbereidend militair onderwijs genomen proeven afgeloopen en volkomen geslaagd, zoodat, aanvangende met het jaar 1890, deze voorbereiding geregeld en gelijkvormig onder geldelijken onderstand van den Bond zou worden ingevoerd: «les efforts volontaires faits jusqu'à présent et les succès obtenus dans les villes et dans les campagnes ayant démontré surabondamment que l'exécution de l'enseignement préparatoire pour la jeunesse masculine après la sortie de l'école est parfaitement possible, à condition qu'on ait à sa disposition un personnel enseignant suffisant.»

Datzelfde verslag deelde de uitkomsten mede van het onderricht in het krijgswezen aan de Polytechnische school in 1887 en 1888. (2) Gedurende den winter en des zomers is onder toezicht van het departement van oorlog daarin een facultatieve cursus gehouden, na afloop waarvan de deelnemers examen konden afleggen. Dit laatste bedoelt geenszins — volgens art. 4 van het reglement van 4 September 1879 — vakonderwijs, maar: «de constater le degré d'instruction des élèves au point de vue des sciences militaires, ainsi que leur aptitude dans les cours techniques.» Naar art. 95 der legerorganisatie kunnen de studenten, die bewijzen afleggen dat zij het onderricht in de militaire sectie van de Polytechnische school met vrucht hebben bijgewoond en voldoende militaire vakkennis bezitten, als eerste-luitenant bij het leger intreden.

(1) De Fransche tekst is niet op de vergadering aangehaald, maar behoort duidelijkshalve thuis in het verslag.

(2) Zie Bijlage 11 voor de Zwitsersche Federale besluiten van 26 October 1877 en 4 September 1879.

De leervakken gedurende de vermelde jaren waren gedurende
den Winter-cursus van 1887/88:

Gevechtsleer en krijgsgeschiedenis	34	studenten
Inwendige ballistiek	12	»
Wapenleer	15	»
Versterkingskunst naar voorbeelden uit de krijgs- geschiedenis	12	»
Theorie van het schot	10	»
Schietoefeningen	59	»
Militaire aardrijkskunde en toepassingen	25	»

den Zomer-cursus van 1888:

Ontwikkeling der gevechtsleer uit de krijgsgeschie- denis	14	»
Uitwendige ballistiek	8	»
Veldversterkingskunst.	17	»
Permanente versterkingskunst.	11	»
Schieten en manoeuvres.	56	»
Vervaardiging van geschut en geweren.	39	»
Militaire aardrijkskunde	15	»

den Winter-cursus van 1888/89:

Gevechtsleer en krijgsgeschiedenis	30	»
Inwendige ballistiek	21	»
Wapenleer	20	»
Versterkingskunst naar voorbeelden uit de krijgs- geschiedenis	25	»
Theorie van het schot	20	»
Schietoefeningen	53	»
Militaire aardrijkskunde en toepassingen	26	»

Na afloop van den cursus voldeden telkens ongeveer een
tiental examinaudi aan de gestelde eischen om tot eerste-
luitenant te worden aangesteld.

Het onderwijs in de krijgswetenschap wordt te Zürich ge-
geven door twee hoogleraren en schijnt alleszins te voldoen.
De militaire sectie draagt het karakter van algemeene ont-
wikkeling en is tevens dienstbaar gemaakt aan de vorming van
officieren. Voor het vakonderwijs zijn andere scholen en cur-
sussen bestemd, geheel afgescheiden van de verspreiding der

krijgswetenschap aan de Polytechnische school. De militaire cursus te Zürich, de verschillende krijgsscholen en de «Ecole de l'Etat-major-général» staan ieder op zich zelf. (1)

Wanneer eerlang ook te onzent de bloem des volks in de gelederen zal staan, het volksleger het staatkundige beginsel zal belichamen, dat uit het hart van het volk spreekt en reeds in den tegenwoordigen vorm zulk een hoogst belangrijke plaats in de oeconomische wetenschap inneemt, dan mag de kennis van algemeene begrippen omtrent het krijgswezen aan geen beschaafd burger meer ontbreken. Bij een volksleger behoort algemeene kennis der weerbaarheid. Thans schaamt men zich zijner onkunde dienaangaande evenmin als Engelsche dames te Scheveeningen over hare onbekendheid met vreemde talen: de mannen laten wij er maar geheel buiten. Nieuwe gronden om de afwezigheid der leer van het krijgswezen op de *series lectionum* onzer universiteiten en hoogere middelbare scholen te bejammeren, leverde de openlijke behandeling van de legerwet, benevens enkele geschriften en dagblad-artikelen dier dagen. Met verbazing hoorde en las men drogredenen op dit gebied door eerbiedwaardige mannen van grooten invloed en groot talent, maar die blijkbaar vreemd waren aan elk beginsel van samenstelling en oefening der krijgsmachten. Hoe wenschelijk zelf-

1) Andere dergelijke militaire cursussen als die te Zürich zijn ons niet bekend. Alleen vermelden dit jaar de „*Vorlesungsverzeichnisse*” der universiteiten in Duitschland o. a. „*Historische geographische Uebungen aus dem Gebiete der neueren Kriegsgeschichte*” te Giessen door professor Omken. Te Berlijn leest dr. Kübler als privaat-docent „*die Griechischen und Römischen Kriegsschriftsteller; Erklärung von Caesars Commentar mit einer Einleitung über das Römische Kriegswesen; und Philologische Uebungen.*”

Bij wijze van proef zijn onlangs in vijf gemeenten van Italië de aldaar gevestigde openbare inrichtingen van onderwijs, waar klassiek onderwijs — in den zin als aan de gymnasia en lycea — wordt gegeven, onder zekere afhankelijkheid van het Departement van Oorlog gesteld, ten einde ook op deze inrichtingen eenigermate voor de aanvulling van de Militaire School en de Militaire Academie te kunnen rekenen. Ofschoon dus geen vakscholen zijnde, beoogen voormelde inrichtingen een ander doel dan het door ons vooropgestelde. Verslagen, Rapporten en Memoriën omtrent militaire onderwerpen. Beknopt overzicht der regeling van het Militair Onderwijs in de voornaamste Staten van Europa, bewerkt aan de IIe Afd. D. v. O. door den kap. J. H. Engelbrecht. Dep. van Oorlog, 20ste Deel, bladz. 294.

standige kennis der krijgswetenschap voor niet-militaire leden van het Parlement mag heeten, springt telkens in het oog, wanneer men nagaat, hoe dikwerf de krijgskundigen aldaar vierkant tegenover elkaar staan, zoodat hunne collega's het kompas missen, waarop zij veilig kunnen varen.

Dat ook onze bestuurders in en van Nederlandsch-Indië kennis omtrent het krijgswezen behoeven, volgt uit de veelvuldige aanraking der civiele en militaire autoriteiten op en buiten Java: terwijl volgens de laatste alinea van artikel 68 van het *Reglement op het beleid der Regeering in Nederlandsch-Indië* het burgerlijk gezag, zoolang niet anders is bepaald, als het hoogste geldt. (1)

Dienovereenkomstig kunnen de burgerlijke gezaghebbers in geval van oorlog of opstand geroepen worden tot voorloopige militaire maatregelen, die later wellicht van grooten invloed zullen blijken. Weliswaar werd de verhouding tusschen de civiele en de militaire autoriteiten in veel gevallen omschreven (2); maar voor den meest bedreigden toestand, wanneer de bezittingen in staat van oorlog of beleg zijn verklaard, is trots herhaaldelijk daartoe aangewende pogingen, die verhouding niet uitgemaakt.

Nog sterker pleit o. i. de inhoud der artikelen 41, 42 en 43 van het Regeerings-reglement voor de noodzakelijkheid van kennis van het krijgswezen bij de ambtenaren en den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië.

Overeenkomstig die artikelen is de Gouverneur-generaal *opperbevelhebber* van de in Nederlandsch-Indië aanwezige land- en zeemacht, en neemt hij in tijden van oorlog of opstand zoo noodig maatregelen, waartoe anders de Koninklijke machtiging wordt vereischt. Nu drukt het woord *opperbevel*, zoowel het beheer als de aanvoering der krijgsmachten omvattende, een begrensde denkbeeld uit, en veronderstelt een vakman, wiens verrichtingen als zoodanig blijven binnen de perken der wetenschap. Mannen als Thiers, Guizot en andere geschiedkundigen bezaten uitmuntende denkbeelden omtrent onderdeelen der oorlogswetenschap, zonder dat zij ze echter in technische vormen konden kleeden.

(1) Zie Bijlage III.

(2) Zie Bijlage IV.

Maar een *opperberelhebbber* moet die wetenschappelijke vormen kennen en weten te gebruiken, zonder tot onduidelijkheid of begripsverwarring aanleiding te geven.

De *opperberelhebbber* oefent macht volgens bepaalde voorschriften en draagt de verantwoordelijkheid voor de detail-uitvoering. Zijn taak is een geheel andere dan die van den *oppergezagvoerder*. Het *oppergezag* drukt een denkbeeld uit van macht, die niet binnen zekere grenzen is besloten, minder daaraan is gebonden, meer algemeene beginselen aangeeft. Volgens art. 60 der Grondwet heeft de Kroon het *oppergezag* over de zee- en landmacht. Al moge het woord «Koning» volgens taalkundige opvatting of afleiding duiden op den voorrang in den strijd, ligt toch voor Neêrlands Koning het begrip van *opperberelhebbber* meer in de geschiedenis dan in het staatsrecht. Het constitutioneele koningschap is wegens de ministeriële verantwoordelijkheid onverenigbaar met elke andere betrekking, zoodanig b.v. met het opperbestuur der finantiën als met het opperbevel van het leger.

Doch iedere burger van den Staat kan gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië worden, *is* dan wettelijk *opperberelhebbber*, meestal zonder eenige militaire opleiding te hebben genoten of eenige militaire vakkennis te bezitten. Hij is de meerdere van den leger-commandant, en behoeft — al zal hij zulks in den regel doen — diens adviezen niet te volgen. De instructie van den leger-commandant bindt tot lijdelijke gehoorzaamheid. Het Nederlandsch-Indische leger is zodoende nagenoeg in elk opzicht afhankelijk van de inzichten van bewindvoerders, die zelden militair zijn, van den raad van Indië en de ambtenaren ter algemeene secretarie, welke evenmin in militaire kennis zijn opgevoed.

Op voormelde gronden geldt ons betoog tot invoering der leer van het krijgswezen ook wel degelijk de instellingen tot opleiding van Indische ambtenaren te Delft en Batavia. De schoone bezittingen in het Oosten liggen ons even na aan het hart als de eigen bakermat. Al mochten wij het nooit aanschouwen, begrijpen wij iets van den weemoed bij hen, welke dat heerlijke land, die rijke bron van welvaart en geluk, waar

meer dan hier den arbeider het verdiende loon toevalt — moesten verlaten, en bij het laatste vaarwel uitroepen als de profeet Jesaja, doelende op Jerusalem : «Eer vergete mijn linker hand de rechter, «dan ik U, o Insulinde!»

Erkennende dat er bij een herziening der wet op het hooger onderwijs, die om meerdere redenen binnen geen al te ver verwijderd tijdstip wenschelijk en niet onwaarschijnlijk mag worden geacht, allicht in veel andere behoeften dient te worden voorzien, vermeende ik, in verband met de in aantocht zijnde legerhervorming, nogmaals de aandacht te vestigen op de leer van het krijgswezen, ten einde de al of niet bestaande noodzakelijkheid om deze onder de academische leervakken op te nemen, bij tijds aan het oordeel der meest bevoegden te onderwerpen.

Zoolang het vraagstuk der levende strijdkrachten niet is opgelost, ware het verkeerd daarop in aangelegenheden van onderwijs vooruit te loopen. Eerst wanneer, als in Zwitserland, ook bij ons de militaire voorbereiding van de jeugd op de lagere, de middelbare school en de gymnasia geheel is doorgevoerd, zal de tijd komen, om even als aan de Polytechnische school te Zürich, ook aan die te Delft of aan de hooge scholen voor de krijgswetenschap een afzonderlijken cursus of leerstoel te bestemmen. Ten einde deze aangelegenheid voor te bereiden, reden wij een wetenschappelijke officiers-patronille in de universiteits-steden, en veroorloofden ons bescheidenlijk te kloppen aan de studeerkamer van hoogleraren en bestuurders der verschillende inrichtingen van onderwijs (1). Voorlichting vroegen wij, tot samenwerking en gemeenschappelijke behartiging der belangen van het openbaar en militair onderwijs te gelegeren tijd, niet aanstelling nu reeds van een nieuwen hoogleeraar in een nieuw leervak. Zulks behoort, niettegenstaande het voorstel van ons voortvarend bestuur reeds zestien jaren telt, nog altijd tot de toekomst.

En nu het oordeel der hooggeleerden? — hoor ik U vragen.

(1) Zie Bijlage V.

Die vraag is mij te meer welkom omdat ze gelegenheid biedt, openlijk mijn dank te betuigen voor de welwillendheid, waarmede mijn verzoek is ontvangen, blijkbaar uit de ontvangen soms zeer uitvoerige antwoorden.

De helicon der hooggeleerden geeft in veel opzichten een zuivere afspiegeling onzer aardsche maatschappij. Onder de schildhouders van Minerva schijnt betrekkelijk de groote maatschappelijke vraagstukken al evenveel verschil van gevoelens te heerschen, als in de leeken-wereld; alléén wordt het vóór en tegen veelal door ons minder zuiver beredencerd dan door de voorgangers aan de universiteit. Met uitzondering van één enkelen anti-militarist beamen allen éénstemmig de dringende noodzakelijkheid van hervorming onzer levende strijdkrachten; hoogleeraren en curatoren erkennen, dat een nieuwe legerwet behoort te berusten op het beginsel van den persoonlijken dienstplicht. Eén hunner meende, dat voor het hoofdbestuur van den Anti-Dienstvervangingsbond de tijd is gekomen om een volks-petitionnement aan de orde te stellen tot uitvoering van het zoo kloek door graaf van Stirum vooropgestelde beginsel. Enkelen verklaarden zich voorstanders van den algemeenen dienstplicht en hechtten onbepaalde goedkeuring aan het voorstel tot invoering der leer van het krijgswezen aan de hooge scholen. Zij betoogen, dat daardoor het peil der algemeene beschaving zal worden verhoogd; dat het besef der nationale plichten in de eerste plaats zal worden vermeerderd door algemeene verspreiding van krijgswetenschap, meer dan door aanvulling van eenige andere bestaande behoefte van ons hooger onderwijs. Een paar hoogleeraren uitten vrees, dat een al te oppervlakkige kennis van krijgsaangelegenheden het dilettantisme op krijgskundig gebied zal in de hand werken. Velen echter, ofschoon instemmende met den wensch om in alle lagen der maatschappij, in de eerste plaats bij de gestudeerden en de studenten, kennis te bevorderen van 's lands weerbaarheid, ontwikkelden bezwaren tegen het denkbeeld, om de leer van het krijgswezen te voegen onder het hooger onderwijs.

De wet op het hooger onderwijs kent vijf faculteiten. De hoogleeraren worden in een der faculteiten opgenomen. Tot welke

faculteit nu zou een hoogleeraar in het krijgswezen behooren?

Beschouwt men deze leer als een deel der staatswetenschappen — en met Lorenz von Stein antwoorden wij daarop beslist in toestemmenden zin —, dan zou de juridische faculteit de aangewezenen zijn. Stelt men de krijgsgeschiedenis op den voorgrond, dan zou de literarische faculteit in aanmerking komen. Maar wel wenschen wij toelichting dier leer uit de eigen krijgsgeschiedenis en die der koloniën, geenszins een afzonderlijken cursus in de krijgsgeschiedenis, die alleen nut kan afwerpen door een zeer uitvoerige behandeling van details, waarvoor de hooge school tijd noch gelegenheid biedt. Legt men het zwaartepunt in de artillerie-wetenschap en de versterkingskunst, dan behoort het krijgskundig onderwijs te huis bij de faculteit der wis- en natuurkunde. Toch zouden wij de artillerie en de versterkingskunst slechts incidenteel wenschen op te nemen; voor een oppervlakkige behandeling zijn deze leervakken niet vatbaar; diepgaande studiën daarin gronden alleen aan speciaal militaire scholen.

Eigenlijk zou de hoogleeraar in het krijgswezen dus bij geen der vijf faculteiten te huis behooren.

Maar welk principiëel bezwaar kan er bestaan tegen de vermeerdering der faculteiten met ééne in de krijgswetenschap? Of, acht men de krijgswetenschap vooral tot de practijk te behooren, waarom dan niet aan het universitair onderwijs een militairen cursus toe te voegen?

Valt het te ontkennen, dat de leer van het krijgswezen, als de geordende kennis van al wat strekken kan tot bevordering van de weerbaarheid, een geheel zelfstandige tak van wetenschap vormt, die stellig in de groep der staatswetenschappen aan de hooge scholen of de inrichtingen van hooger middelbaar onderwijs niet misplaatst zou zijn. Bij invoering van den persoonlijke of algemeenen dienstplicht — dus in de toekomst — zal een dergelijke leerstoel of cursus evenzeer passen in het legerstelsel, als in het kader van openbaar en militair onderwijs. Onder de tegenwoordige wet op het hooger onderwijs en bij de tegenwoordige legerinrichting zou een leerstoel in het krijgswezen, zonder verplicht examen daarin, ongetwijfeld leiden tot teleurstelling voor den docent. Wordt echter, bij aanneming van een

nieuw legerstelsel, een militaire leerstoel of cursus naast de andere faculteiten opgericht, dan kan deze dienstbaar worden gemaakt aan de wetenschappelijke vorming van aanstaande militie- of reserve-officieren en algemeene kennis omtrent het krijgswezen verbreiden onder alle studenten — algemeene begrippen omtrent de organisatie, het rechtswezen en de huishouding van leger en vloot, de verpleging der krijgsmachten, de militaire aardrijkskunde van Nederland en de koloniën —, zoover ieder beschaafd man, inzonderheid aanstaande bestuurders van land, stad, gewest en buitenlandsche bezittingen die kennis behoeven.

Wat het bezwaar geldt, óf de leer van het krijgswezen tot het hooger of het middelbaar onderwijs moet worden gerekend, vergeve men ons, dat deze vraag ons koud laat: mits in de universiteits-steden en aan de hoogere inrichtingen van onderwijs gelegenheid besta zich in de leer van het krijgswezen te bekwamen.

Ten volle geven wij toe, dat een hoogleeraar in de leer van het krijgswezen niet zou beantwoorden aan de eerste alinea van art. 1 der wet op het hooger onderwijs, luidende: «*Hooger onderwijs omvat de vorming en de voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen.*» Zijn taak is niet de zelfstandige beoefening der krijgswetenschap uit te lokken. In een betere verhouding komt bedoelde hoogleeraar tot de tweede alinea van art. 1: «*. . . en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt.*»

De wet zou dan moeten nitspreken, dat de vorming tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen de bestudeering eischt der beginselen van het krijgswezen. Maar dan mag ook de «*Sanction pénale*» niet uitblijven: met andere woorden, dan zou men op eenig examen blijken moeten geven van de verkregen kennis in dit vak. Zulks kan en mag eerst worden geëischt, wanneer tegenover de inspanning ook staat beloouing; wanneer het wetenschappelijk onderwijs in het krijgswezen aan de universiteit, in verband met de voor alle militie- en reserve-officiëren geëischte militaire vakkennis, in mindering kome van den militie-dienst en den voorrang geve boven militie- of reserve-officieren,

die zoodanigen cursus niet hebben bijgewoond en alleen doen blijken van vakkenis. Onder de tegenwoordige omstandigheden zou bijwoning van zulk een cursus alleen voordeelen in zedelijken zin opleveren. Voor het meerendeel der studenten is het militieplichtig lot reeds beslist. Bij de tegenwoordige wet op het hooger onderwijs valt niet te verwachten, dat zij colleges zullen bijwonen, welke niet rechtstreeks voor hun examen of gekozen beroep noodig zijn, en waarvoor geen graad is weggelegd.

Tot zoo lang wensch ik, ook in verband met het eerste gedeelte mijner voordracht, de studenten-wereld alleen in kennis van het krijgswezen op te voeden, waarbij hooge school en leger elkaar de hand moeten reiken en wederzijds aanvullen. Daartoe ware o. i. wenschelijk het begrip van sommige leervakken, op het programma der universiteit voorkomende volgens art. 42 en 43 der wet op het hooger onderwijs, door aanvulling van het academisch statuut bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur — overeenkomstig art. 84 — zoodanig nit te breiden, dat ook de militaire elementen in den kring dier vakken worden opgenomen. Als onderdeel der staatswetenschap of bij het administratief recht worden immers nu reeds de militaire wetten en organisatiën aan de meeste universiteiten besproken, met gelijke aanspraken als b. v. de leer van de belastingen, de waterstaat en andere onderwerpen.

Om onze denkbeelden toe te lichten, maar — wij wijzen met nadruk daarop — zonder eenige pretentie van daarbij den juisten weg te wijzen, geven wij algemeen aan, welke uitbreiding de verschillende leervakken der hooge school wellicht zouden kunnen ondergaan :

de faculteit der rechts-
geleerdheid — met	de organisatie der krijgsmachten, de militaire rechtstoestand en rechtspleging benevens de huishouding van het krijgswezen, de oorlogsgebruiken en het zeerecht; —
de faculteit der genees-
kunde, tevens voor de
vorming van militaire
artsen — met	de militaire chirurgie, de leer der legerziekten en de voorschriften voor den militairen geneeskundigen dienst; —

de faculteit der wis- en natuurkunde — met toepassingen op het gebied der artillerie- en genie-wetenschap en van de intendance als: ballistiek, pyrotechnie, voeding en kleeding; — en de faculteit der letteren de meest belangrijke krijgsgeschied- en wijsbegeerte — met kundige jaren als voorbeeld van landsverdediging.

Op dergelijke wijs mocht aan de Polytechnische school te Delft het onderwijs in het administratief recht, zoo goed als tot den waterstaat en andere vakken, in betrekking worden gesteld tot het krijgswezen. Ook andere vakken zijn vatbaar voor uitbreiding in bovenvermelden zin. De instelling tot opleiding van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië te Delft kon deels gebruik maken van het onderricht in voormelde militaire vakken aan de Polytechnische school, deels zelfstandig of met behulp van de Hoogere krijgsschool voor officieren voorzien in de kennis van het Indische leger en van Indische oorlogstoestanden. Te Batavia ware van militaire zijde in voormelde behoeften te gemoet te komen.

Tot de taak van Mars behoore' dan de aanvulling van enkele vakken, b. v. legerbeheer en legerverpleging, de militaire aardrijkskunde van Nederland en der koloniën, die onder de faculteiten der hoogeschool of aan voormelde inrichtingen van onderwijs moeilijk een college of docent zullen vinden. De geregelde weg daartoe ware zeker aanstelling van privaatsdocenten, en wel van daartoe bekwaam geachte officieren. Maar om voor de studeerenden als onderwijzer op te treden heeft men geenszins den titel van privaatsdocent te bezitten. Daarom zouden wij vóór elken anderen maatregel, waaraan financiële gevolgen verbonden zijn, een proefneming willen aanraden. In of in de nabijheid van de steden, waar universiteiten en andere besproken inrichtingen van onderwijs zijn gevestigd, bevinden zich officieren van de marine en het leger, ook van het Nederlandsch-Indische leger, die door het houden van voordrachten over genoemde onderwerpen mochten beproeven of zij de belangstelling der studenten voor het krijgswezen kunnen opwekken en levendig houden. Dergelijke voordrachten tot verspreiding van ken-

nis omtrent de zaken der weerbaarheid verdienen gelijke aanbeveling in alle groote en garnizoenssteden; alle belangstellenden, zonder bevoorrechting eener bepaalde klasse van jongelieden, konden daarbij worden toegelaten. Ook de medewerking van onze Vereeniging schijnt tot bereiking van het beoogde doel alleszins gewenscht.

Kan men *iets* goeds vinden in de omschreven voorstellen, dan behoeft *niets* de uitvoering in den weg te staan. Wij vragen niet het hooger militair onderwijs over te brengen naar één onzer universiteiten, ofschoon men het twijfelachtig mag noemen, in hoe verre de afscheiding daarvan, zoomin als die van het hooger onderwijs in de technische wetenschappen, op den duur wenschelijk en noodzakelijk is. Alvorens hier te lande eenige inrichting tot opleiding van jonge lieden voor het leger bestond, was het wetenschappelijk onderwijs voor de toekomstige officieren aan de hooge scholen verbonden. Zoo vinden wij Ludolf van Keulen tot het jaar 1610 te Leiden vermeld als hoogleeraar in de vestingbouwkunde. Sinds lang voldoen hier en elders de hooge scholen niet meer aan de eischen van haar naam, en heeft men overal, ook bij ons, in de oprichting van Polytechnische scholen het middel gezocht om het onderwijs in vakken, welke niet tot de legendaire faculteiten kunnen worden gerekend al hebben zij daarmede veelvuldige aanraking, gelijken tred te doen houden met de reusachtige ontwikkeling, die in de laatste halve eeuw ook bij andere vakken en bedrijven is waargenomen. Daarom ware een militaire cursus of leerstoel in de leer van het krijgswezen bijzonder geëigend voor de Polytechnische school te Delft: te meer, wanneer gelijk reeds vóór twintig jaar als wenschelijk is beoogd, de Polytechnische school van daar naar Amsterdam worde overgebracht.

Hoe dit zij of worde, ons doel is voorshands zonder wetswijziging te bereiken: 1°. door uitbreiding van het academisch statuut, waarin de universiteiten en de Indische inrichting te Delft door een algemeenen maatregel van inwendig bestuur kunnen voorzien; en 2°. door medewerking van het oorlogsbestuur en initiatief uit den boezem der krijgsmachten. In het stelsel van voorbereidend practisch en theoretisch militair onderwijs in steden en ten

platten lande passen eveneens krijgskundige voordrachten door officieren in de universiteits-steden en elders. (1) Wil men verder gaan, of mochten naar het voorbeeld van gedoteerde leerstoelen in Zweden, Engeland, Noord-Amerika, enz. ook in ons land voor een militairen cursus en voor militaire docenten gelden beschikbaar komen, dan nog is wetswijziging ter wille alleen van de krijgswetenschap evenmin noodzakelijk als b. v. voor het privaatoronderwijs in het notariaat en fiscaal-recht, de moderne talen, de leer der levensverzekering en andere vakken.

Wordt de bodem op de meest eenvoudige natuurlijke wijze geleidelijk voorbereid en de boom geplant, dan wachte men de uitkomsten af. Schiet de stam geen wortels, dan zal hij verdorren; bewijst hij uit de natuur en door doelmatige leiding levensvatbaarheid te bezitten, dan komen de vruchten van zelf. Zoo zal het blijken, of al dan niet de wensch is gebillijkt tot het openen van een militairen cursus of leerstoel in de leer van het krijgswezen aan onze inrichtingen van hooger of van hooger middelbaar onderwijs: die harerzijds over zulke krachtige middelen beschikken tot voorbereiding van het volksleger, d. i. in de meest vrijzinnige staatkundige opvatting, de school tot aankweeking van kracht, moed en burgerdeugd in alle standen der maatschappij.

Wanneer wij, resumcerende, de roeping van het leger wenschen uit te breiden tot volksopvoeding, en Minerva willen tooien met het amazone-kleed, dan beroepen wij ons ten slotte op twee Nederlandsche hoogleeraren van onzen tijd en op het oordeel van een der meest beroemde wijsgeeren der oudheid.

Onze moderneren, steunende op hunne ondervinding sinds 1877, betreuren het dat de vrije studie, welke de tegenwoordige wet op het hooger onderwijs bedong, door een aantal studeerenden wordt uitgelegd als de vrijheid om niet te studeeren; terwijl de studie zelf meer dan ooit te voren in examen-studie is ontaard. Zij wijzen er op, dat zuinigheid en politiek partijbelang velen onzer staats-

(1) Zie o. a. Cours d'économie politique fait au collège de France par Michel Chevalier. Tome II. Bruxelles, Livourne et Leipzig, Meline, Cans et Comp., Libraires-Editeurs. 1851.

lieden drijven naar vervanging der universiteiten door faculteitscholen. Maar — het is nog dezer dagen in de Tweede Kamer opgemerkt — Frankrijk heeft dermate de nadeelen der faculteitscholen gevoeld, dat men aldaar tot de oprichting van universiteiten is overgegaan. Moge Nederland voor het oogenblik al niet bij machte zijn om de vier hooge scholen tot model-inrichtingen te maken, toch achten zij het met ons alleszins wenschelijk, de krijgswetenschap aldaar te zien vertegenwoordigd. Zij meenen, dat na invoering van den verplichten persoonlijken dienst de onmisbaarheid daarvan zal blijken.

En Socrates? Aan den jongen Glauco, die brandde van verlangen om een staatsman te worden, stelde de Helleensehe wijsgeer twee vragen: óf hij eenig denkbeeld had van 's lands geldmiddelen; wat hij wist aangaande de land- en de zeemacht van zijn vaderland en de strijdkrachten van Griekenlands vijanden.

Hoewel de vraag van den Griekschen wijsgeer reeds 2300 jaar oud is, heeft het daarin vervatte antwoord nog niets van zijne waarde verloren.

De VOORZITTER: Is er ook een van de heeren, die naar aanleiding van het gesprokene het woord wenscht te voeren, hetzij voor of tegen de stellingen van den heer De Bas, dan zal ik daartoe gaarne het woord verleen.

De heer VERSPIJCK: De woorden door den heer De Bas gesproken en eveneens zijne geschriften vinden in Nederland altijd zooveel hoorders en waardeering, dat het mij zeer zou bevreemden, wanneer zijne schitterende rede van heden avond niet door de pers bekend werd gemaakt. Maar ook juist daarom wensch ik een enkel woord te zeggen, omdat ik meen, dat er in die rede wel eenige overdrijving heerscht ten aanzien der zedelijke opleiding van den soldaat.

Ik meen toch dat wel eenigzins uit het oog is verloren, dat na de opkomst van de jonge soldaten, en vooral bij hun theoretisch recntenonderwijs, juist telkens gewezen wordt op hunne verplichtingen als soldaat ook in verband met hunne zedelijke verplichtingen; zij leeren daar wat zij als soldaat, maar ook als mensch moeten weten.

Door den heer De Bas is het voorbeeld aangehaald van den ruiter en zijn paard. Maar die vergelijking gaat m. i. mank, want het paard blijft lang en de berijder blijft slechts kort onder de wapenen.

Ik herinner daarbij den heer De Bas aan de wintercursussen van de z. g. huishoudelijke school en de voordrachten die dan gehouden worden, waarbij steeds de gelegenheid wordt gebruikt om de jonge soldaten op hunne verplichtingen ook als mensch te wijzen. Die voordrachten, die geheel vrijwillig door de kapiteins of luitenants worden gehouden zijn in den regel gewone causeries, die behalve leerzaam, alleraangeuamst zijn voor den troep en altijd druk worden bezocht.

Ik heb gemeend deze enkele woorden in het midden te moeten brengen, omdat tegenwoordig het kazerneleven zoozeer wordt aangetast en het daarom niet onmogelijk zou wezen dat de schoone rede van den heer De Bas ook als een wapen tegen het kazerneleven zou kunnen worden aangevoerd.

De heer KOOLEMANS BEYNEN: In aansluiting aan de woorden van den overste Verspijck wensch ik nog de aandacht te vestigen op eene uitdrukking van den spreker, die naar buiten een slechten indruk zoude kunnen maken en waartegen ik meen te moeten opkomen, omdat zij toch inderdaad niet den waren toestand weergeeft.

Bij de behandeling der legerwet in de Tweede Kamer zijn herhaalde malen de kazernes uitgemaakt als pestholen, en ik weet al niet welke liefelijke benamingen meer men daaraan heeft willen toekennen.

Wanneer ik nu goed gehoord heb, dan werd door den overste De Bas eenigszins in overeenstemming daarmede o. a. gezegd, dat de soldaten uit het leger in de maatschappij terugkeeren met drankgewoonten en bedorven bloed. En de reden daarvan? Zij zou te vinden zijn in de mindere belangstelling die wij, officieren, zouden stellen in de opleiding der soldaten. Die beschuldiging werp ik verre van ons af.

Ik herinner mij, dat ik in Nijmegen bij eene lichting miliciens er een kreeg, die op den marsch van de plaats van in-

lijving naar zijne eerste garnizoensplaats, halfweg was achtergebleven wegens dronkenschap. Van de geheele lichting moest later alleen diezelfde milicien wegens dronkenschap worden gestraft.

Neeu, niet in of door het leger krijgen de manschappen drankgewoonten of bedorven bloed; zij komen er met slechte gewoonten in, en die zijn er zelden geheel uit te krijgen. Maar dat zij het drinken in het leger zouden leeren, of dat hunne kwade gewoonten haar oorzaak zouden vinden in de mindere zorg, die wij voor onze manschappen zouden hebben, daartegen meen ik dit kort woord van protest te moeten uitspreken.

De heer DE BAS: Mijnheer de Voorzitter! De bespreking mijner voordracht komt van eene geheel andere zijde dan ik mij had voorgesteld.

Inderdaad had ik gehoopt, dat naar aanleiding der aan eenige hoogleeraren en bestuurders van inrichtingen van middelbaar onderwijs gerichte uitnoodiging, wellicht een enkele, ter wille van het behandelde onderwerp, herwaarts zou gekomen zijn. Ik had mij dan ook voorbereid op ernstige polemiëk, betreffende een zaak, waaromtrent men verschil van gevoelen mag onderstellen. Tot mijn grooten spijt heeft geen dier heeren onze vergadering met hunne tegenwoordigheid vereerd. Toch durf ik mij niet vleien, dat hun wegblijven volkomen instemming betcekent met al wat hier heden avond is voorgedragen.

Voor het eerste gedeelte van mijne voordracht, vroeg ik vergunning enkele zaken, voorkomende in het aangehaalde artikel van de «*Revue des Deux Mondes*», toepasselijk te maken op onze toestanden. Wanneer men echter uit mijne woorden zou kunnen afleiden, alsof ik heb willen afdingen op de uitvoering door den officier van zijne heroepsplichten tegenover den soldaat, dan zou ik de eerste zijn om te erkennen, dat ik mij verkeerd heb nitgedrukt. Allermint ben ik mij bewust aanleiding te hebben gegeven tot een dergelijke deductie. Mijn doel was om op te wekken tot ruimer ontwikkeling van de zedelijke factoren bij de opvoeding van den soldaat in zijn belang als krijgsman en als mensch, tevens als middel ter bestrijding van sociaal-democratische woelingen in de maatschappij.

Door den heer Koolmans Beynen is er te recht op gewezen, dat gesproken werd van *terugkeeren* der soldaten uit het leger met drankgewoonten en bedorven bloed. Ik beweerde geenszins, dat zij die slechte eigenschappen in het leger *verkrijgen*; wel, dat velen bij terugkeer uit de gelederen staan op gelijk laag zedelijk peil als bij hunne inlijving, geen sporen van verbetering dragen, zooals mocht worden verwacht, wanneer de thans zooveel meer dan vroeger ontwikkelde officier krachtigen zedelijken invloed op zijne onderhebbenden wilde uitoefenen. De militair geneeskundige statistiek en de strafregisters gedoogen betreffende de feiten zelf geen tegenspraak.

Verre van de kazernes pestholen te noemen, beschouwde ik ze immer als een soort opvoedingsgestichten tot het aanleeren van orde en gehoorzaamheid door de geheele twintigjarige jeugelschap. Wijzende op drankgewoonten en bedorven bloed doelde ik juist op het leven *buiten* de kazerne. Zeer zeker behoort het ook tot de taak van den officier, om door voorbeeld en leering het zedelijk peil van den soldaat te verhoogen, kwade gewoonten bij hem te verbeteren. Die leering behoort tot het onderwijs *in* de kazerne. Kazernes te kenmerken als pestholen strijdt tegen mijne innige overtuiging, verlaagt hem, die zulks doet, tot een lasteraar.

Daarentegen meen ik ten volle, dat van de zedelijke opvoeding van den militair veel meer werk moet gemaakt worden, zoowel bij korter of langer verblijf der miliciens en vrijwilligers in de gelederen, als meer bijzonder bij de opleiding onzer aanstaande officieren door hunne onderwijzers. Ik herinner mij niet, gedurende een verblijf van vier jaren als cadet aan de Kon. Militaire Academie ooit eenige aanwijzing door de officierenleeraars omtrent de zedelijke roeping van den officier te hebben gehoord of bijgewoond. Bij toenemende eischen aan de beroepsafrichting in het leger, schijnt het niet overbodig er eens op te wijzen, dat in eene volkschool — toch de toekomst ook van ons leger — de vorming van het hart van den soldaat allerminst uit het oog mag worden verloren. Huishoudelijke school en voordrachten alleen zijn daarvoor niet voldoende: die invloed behoort zich vooral in het dagelijksch verkeer te doen

gevoelen: dat zulks mogelijk is, weet ik door eigen ondervinding. Voor de aanstaande officieren wensch ik geen afzonderlijken cursus in de zedenleer, maar dat het hoogst belangrijke onderwerp meer dan vroeger bespreking vinde bij het onderrecht onzer jongeren. Daarvoor bestaat een uitstekende handleiding in de «*Holloway-pillen voor een jong officier*» door kolonel Kempees; zoowel tot de zedelijke vorming van den officier, als om in dien zin op onderofficieren en minderen te werken.

De zedelijke vorming van den aanstaanden officier is niet enkel een vraag van onzen tijd. In het ontwerp tot oprichting der militaire school te 's Gravenhage door koning Lodewijk in 1809 werd dienaangaande breedvoerig uitgewijd, en als middel aanbevolen, «de analitische en critische leerwijze der geschiedenis; te letten op de goede voorbeelden, die ze aangeeft, met «verklaring van de oorzaken der opkomst, de ontwikkeling en «van het verval der natiën.»

Ik doelde voorts op het nauw verband tusschen maatschappij en leger, op den terugslag, welchen het leger ondervindt van nagenoeg alle groote maatschappelijke vraagstukken als die van den arbeid, breideling van de sociaal-democratische bewegingen en andere, waarbij in het belang van het leger en de maatschappij voor den officier een hoogst belangrijke rol valt te vervullen, om toenadering der volksklassen te bevorderen.

Waar het leger een volksleger is, moet het ook zijn een volksschool in zedelijken zin. Wanneer men als gevolg van de ontwikkeling der oorlogskunst ook bij de verdediging van ons land, zal komen in toestanden, welke groote geestkracht eischen tot volharding, dan zal doelmatige zedelijke voorbereiding zeker een der krachtigste hulpmiddelen vormen om die moeilijke taak te volbrengen.

Na deze toelichting zal ik den heeren Verspijck en Koolmans Beynen wel niet meer behoeven te verzoeken, mij vreemd te achten aan elke bedoeling om de kazernes pestholen te noemen. Integendeel! Ik stel het verblijf aldaar op hoogen prijs als kunnende strekken tot aankweeking van tucht, kameraadschap en wederzijdsche hulp, vooral tot karaktervorming. Nog dit jaar hebben studenten der hooge scholen en andere meer ontwikkelde

jongelieden door hun verblijf in de kazernes bij persoonlijke dienstvervulling bewijzen geleverd in dezen zin. Zij oogstten aldaar de goedkeuring hunner meerderen, en bevorderden door gedrag en omgang de achting voor de meer beschaafde standen in de maatschappij.

Nogmaals — wanneer jongelingen uit de gelederen terugkeeren, met hetzelfde lage peil, als bij hun aankomst; wanneer bestaande kiemen tot drankgewoonten of andere misbruiken bij verblijf in het leger niet worden verstikt, maar zich kunnen ontwikkelen; wanneer het bloed voor goed blijkt bedorven -- dan valt zulks voor een groot deel te wijten, *niet* aan het kazerne-leven, maar o. i. daaraan, dat de roeping van den officier ook tot zedelijke verheffing en verbetering van de minderen, tot vorming van hoofd en hart hunner onderhebbenden, niet algemeen genoeg wordt erkend. Met de beroepsafrichting alleen is onze taak niet volbracht. Onze maatschappelijke roeping eischt meer!

De VOORZITTER: Wanneer thans niemand meer het woord verlangt te voeren, dan dank ik den heer De Bas zeer voor zijne belangrijke voordracht, overtuigd, dat de geheele vergadering met dien dank instemt.

De vergadering wordt hierop gesloten.

De Secretaris,
G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.

Bijlage I.

INRICHTINGEN VAN ONDERWIJS TE AMSTERDAM,
 WAARVAN LEERLINGEN AAN DE VRIJWILLIGE INFANTERIE-
 OEFENINGEN IN DEN WAPENHANDEL DEELNEMEN.

OPENBAAR ONDERWIJS.	AANTAL DEELNEMERS		
	van 17 tot en met 19 jaar.	beneden den 17jarigen leeftijd.	totaal.
Hooger Onderwijs.			
Gemeente-Universiteit (Studenten)	10	»	10
Stedelijk Gymnasium.	27	14	41
Middelbaar Onderwijs.			
Hoogere Burgerschool met 5jarigen cursus.	36	25	61
1e idem met 3jarigen idem	23	42	65
2e idem met 3jarigen idem	29	38	67
Handelsschool met 2jarigen cursus en daaraan verbonden 3e Hoo- gere Burgerschool met 3jarigen cursus.	19	12	31
Lager Onderwijs.			
(N ^o . 1 is eigenlijk Bizonder Onderwijs.)			
1. Normaallessen voor onderwijzers	8	»	8
2. Kweekschool voor onderwijzers	8	1	9
Bizonder Onderwijs.			
Kweekschool voor Machinisten . .	57	94	151
Kweekschool voor de Zeevaart . .			
Zeevaartschool.			
Vereeniging voor Lager Onderwijs Instituten, enz.	498	»	498
Onderwijzers, ambteuaren, volon- tairs in fabrieken of werkplaat- sen, kooplieden, werklieden, enz.			
Totalen . .	715	226	941

Bijlage II.

ARRÊTÉ

du

Conseil fédéral concernant la section militaire
de l'Ecole polytechnique.

(Du 26 octobre 1877.)

LE CONSEIL FÉDÉRAL SUISSE,

en exécution de l'art. 94 de l'organisation militaire du 13
novembre 1874,

arrête:

Art. 1er. Les cours militaires suivants seront donnés à l'Ecole
polytechnique suisse:

Histoire de la guerre.

Stratégie.

Tactique.

Organisation et administration de l'armée.

Etude des armes et théorie du tir.

Fortifications.

Art. 2. Ces cours sont facultatifs et forment une division
spéciale (section militaire), qui sera organisée d'une manière
analogue à la VIIe section de l'Ecole polytechnique.

En particulier, le dernier alinéa de l'art. 15, ainsi que l'art.
19 du règlement sont applicables à la section militaire.

Art. 3. Après avoir pris le préavis du Département militaire
et du Conseil d'école, le Conseil fédéral déterminera les objets
les plus importants relatifs à la section militaire et en parti-
culier les principes qui doivent régler la marche de l'enseigne-
ment, ainsi que le mode de nomination du principal de cette
section.

Il reste réservé au Département militaire de prendre directe-

ment connaissance de l'enseignement donné à la section militaire et de présenter à ce sujet des propositions soit au Conseil d'école, soit au Conseil fédéral.

Art. 4. Le Conseil d'école se mettra d'accord avec le Département militaire au sujet des mesures nécessaires pour utiliser, dans le but du perfectionnement militaire, l'enseignement dans les cours obligatoires qui, d'après leur nature, y sont appropriés, et pour les mettre en harmonie avec le plan d'études de la section militaire, pour autant que cela pourra se faire sans nuire à l'enseignement et au but de l'Ecole, tels qu'ils sont prévus par la loi.

Art. 5. Il sera nommé un ou deux professeurs pour les sciences militaires. Le Département militaire et le Conseil d'école devront s'entendre sur les propositions à faire pour la nomination de ces professeurs, ainsi que sur l'admission de professeurs agrégés.

Les professeurs désignés pour l'enseignement des sciences militaires peuvent être appelés par le Département militaire, sans indemnité spéciale, aux écoles préparatoires d'officiers et aux écoles centrales qui se tiennent à Zurich: ensuite d'entente avec le Conseil d'école, ils peuvent aussi être appelés à des écoles militaires en dehors de Zurich, moyennant une indemnité équitable.

Art. 6. Le crédit pour les dépenses de la section militaire à l'Ecole polytechnique sera porté au budget du Département militaire.

Art. 7. Le présent arrêté complète le règlement de l'Ecole polytechnique suisse, du 14 juillet 1873, et entre en vigueur au commencement de l'année scolaire 1877/78, c'est-à-dire avec le mois d'octobre 1877.

Berne le 26 octobre 1877.

Au nom du Conseil fédéral suisse,
Le Président de la Confédération:
 Dr. J. HEER.

Le Chancelier de la Confédération:
 SCHIESS.

RÈGLEMENT

pour

les examens de la section militaire de
l'École polytechnique suisse.

(Du 4 septembre 1879.)

LE CONSEIL FÉDÉRAL SUISSE,
sur la proposition de son Département militaire,

arrête:

Art. 1. La Commission d'examens se compose du premier professeur de sciences militaires, qui est en même temps chef de la section des sciences militaires, en qualité de président, d'un délégué du Département militaire fédéral et d'un délégué du Département fédéral de l'Intérieur.

La Commission d'examens se réunit à la fin de chaque semestre, pour discuter les résultats des examens et la note générale à donner aux étudiants et aux auditeurs qui ont assisté aux cours prescrits.

Les professeurs des diverses branches militaires assistent à la conférence avec voix délibérative, s'ils ne sont pas déjà membres de la Commission d'examens.

Art. 2. L'année scolaire de la section militaire comprend deux semestres, dans lesquels on donnera, dans la règle, les cours suivants:

- 1° organisation de l'armée;
- 2° tactique;
- 3° géographie militaire et situation stratégique de la Suisse;

- 4° histoire de la guerre ;
- 5° balistique ;
- 6° théorie du tir avec exercices pratiques ;
- 7° étude des armes ;
- 8° fortifications.

Ces cours peuvent être augmentés suivant les besoins, par décision de l'autorité.

Il n'est pas interdit aux élèves de répartir les cours sur plusieurs semestres.

Art. 3. L'examen dans les divers cours a lieu à la fin du semestre dans lequel ils ont été donnés.

L'époque de l'examen est fixée par le chef de la section, d'accord avec le président du Conseil d'école ; il en sera donné connaissance aux membres de la Commission d'examens.

Art. 4. L'examen peut, au gré des professeurs, avoir lieu par écrit, oralement ou pratiquement.

Les examens ont pour but de constater le degré d'instruction des élèves au point de vue des sciences militaires, ainsi que leur aptitude dans les cours techniques. Les sujets d'examen seront préparés dans ce sens, et il est loisible à chaque professeur de résumer en une seule note les notes spéciales obtenues par un élève dans les divers cours donnés par le professeur.

Art. 5. Chaque professeur donne les notes pour chaque cours suivi, d'après le résultat de l'examen et les expériences faites dans le cours du semestre.

Ces notes sont présentées par le président de la Commission d'examens, aux séances semestrielles.

Après avoir pris connaissance des résultats des examens et avoir entendu les professeurs respectifs, la Commission d'examens donne la note générale requise par l'art. 95 de la loi sur l'organisation militaire fédérale et qui doit être considérée comme justification suffisante si elle donne les chiffres I (très-bien) ou II (bien), tandis que les notes générales III, IV et V sont regardées comme insuffisantes et ne remplissant pas les conditions exigées par l'art. 95 précité.

Si la note « bien » ou « très-bien » (II ou I) est donnée à un

officier déjà breveté, le Département militaire en donnera connaissance au chef d'arme respectif, ainsi qu'à l'autorité chargée des nominations, comme recommandation pour l'avancement.

Les certificats sont signés par le Président de la Conférence.

Art. 6. Les notes générales I et II ne peuvent être données que si l'élève, dans le sens de l'art. 4 du présent règlement, a justifié de ses connaissances dans les cours suivants, de manière que le résultat général des notes donne au moins la note II («bien»), savoir :

- a. pour les aspirants de l'infanterie et de la cavalerie, les cours 1, 2, 3, 4, 6 et 7;
- b. pour les aspirants de l'artillerie et du génie, outre les cours ci-dessus, ceux qui portent les n°s 5 et 8, ainsi que les cours techniques spéciaux ultérieurs dont l'autorité pourra décréter la création à la section militaire de l'Ecole polytechnique.

Dans le cas où un cours n'aurait pas été donné pendant l'année scolaire, la Commission d'exameus décide si, d'après le degré des connaissances acquises dans les autres cours, la note générale doit être néanmoins donnée.

Art. 7. Les certificats délivrés par la Chancellerie de l'Ecole polytechnique et signés par le président de la Commission d'examens sont remis aux étudiants et aux auditeurs; une récapitulation des notes générales est envoyée au Département militaire fédéral, et, s'il s'agit d'élèves de l'Ecole polytechnique, au Conseil d'école suisse.

Berne, le 4 septembre 1879.

Au nom du Conseil fédéral suisse,
Le Président de la Confédération :
 HAMMER.

Le Chancelier de la Confédération :
 SCHIESS.

Section militaire de l'Ecole polytechnique suisse.

~~~~~

Monsieur _____ de _____
 aspirant de l'arme d _____ (p. ex. de l'infanterie)
 élève de la section _____ (p. ex. section forestière)
 auditeur _____ (p. ex. officier, etc.)
 a suivi les cours ci-dessous, et, après examen, a obtenu les
 notes suivantes :

N°		Note 1)	Semestre
1	Organisation de l'armée	_____	_____
2	Tactique	_____	_____
3	Géographie militaire et situation straté- gique de la Suisse	_____	_____
4	Histoire de la guerre.	_____	_____
5	Balistique.	_____	_____
6	Theorie du tir avec exercices pratiques.	_____	_____
7	Etude des armes	_____	_____
8	Fortifications	_____	_____
9	_____	_____	_____
10	_____	_____	_____
11	_____	_____	_____
12	_____	_____	_____

En se basant sur ces notes et sur les délibérations de la
 Conférence, la Commission d'examens délivre à

Monsieur _____
 la note générale 2) _____
 pour l'arme d _____

Zurich, le _____

Pour la Commission d'examens,
 Le Président:

- Observation 1). Note 1 = très-bien
» 2 = bien.
» 3 = satisfaisant.
» 4 = à peine suffisant.
» 5 = insuffisant.

Observation 2). Les *notes générales* I (très-bien) et II (bien) donnent à l'élève le droit de profiter de la faveur accordée par l'art. 95 de la loi sur l'organisation militaire fédérale dans l'arme pour laquelle la note a été donnée, à condition toutefois qu'il ait rempli les conditions posées par cet article.

Bijlage III.

Eenige artikelen der wet van 2 September 1854 (Stbl. 1855 n°. 2), houdende vaststelling van het reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië.

Artikel 41.

De Goeverneur-Generaal is opperbevelhebber van de in Nederlandsch-Indië aanwezige zeemagt, behoudens hare administratieve betrekkingen tot het departement van Marine. Hij beschikt over de schepen en vaartuigen en derzelve manschap in overeenstemming met de door den Koning gegevene voorschriften, zooals hij meest oorbaar acht voor de belangen van Nederlandsch-Indië.

Art. 42.

De Goeverneur-Generaal is opperbevelhebber van de in Nederlandsch-Indië aanwezige landmagt.

In Nederlandsch-Indië worden de officieren door den Goeverneur-Generaal benoemd.

Zij worden door hem bevorderd en ontslagen, op den voet bij algemeene verordening bepaald.

De regelen omtrent het toekennen van pensioenen en gagementen worden bij algemeene verordening gesteld.

Art. 43.

In geval van oorlog of opstand neemt de Goeverneur-Generaal de maatregelen, die hij in het belang van het rijk en van Nederlandsch-Indië noodzakelijk acht, ook de zoodanigen waartoe anders 's Konings magtiging vereischt wordt.

Bepaaldelijk heeft hij alsdan de magt om Nederlandsch-Indië geheel of gedeeltelijk in staat van oorlog of beleg te verklaren, wetten en bepalingen van dit reglement te schorsen en autoriteiten tijdelijk op te heffen. De Goeverneur-Generaal kan in bezittingen buiten Java en Madura de burgerlijke of militaire gezaghebbers magtigen tot het nemen van voorloopige maatregelen van den bij dit artikel bedoelden aard.

Art. 68.

De indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten, geschiedt door den Koning.

In de gewesten wordt in naam van den Goeverneur-Generaal het bestuur uitgeoefend door hoofdamttenaren onder zoodanige ambtstitels als zijn of zullen worden bepaald.

De Goeverneur-Generaal stelt de instructiën dier hoofdamttenaren vast en regelt hunne betrekking tot de verschillende collegiën en ambttenaren, tot de militaire gezaghebbers en tot de bevelhebbers van 's Rijks schepen van oorlog.

Het burgerlijk gezag is, zoolang niet anders is bepaald, het hoogste.

Bijlage IV.

Verhouding tusschen de civiele en de militaire
autoriteiten in Nederlandsch-Indië. 1)REGLEMENT OP DE VERHOUDING TUSSEHEN DE
CIVIELE EN MILITAIRE AUTORITEITEN. 2)

Artikel 5.

Bij vijandelijke bedreiging of invasie zullen de middelen van verdediging geheel en al zijn van het ressort van den militairen commandeerenden officier; doch de residenten zullen niettemin, na bekomen kennisgeving, zich met denzelfden concerteeren, ten einde die middelen ook van hunne zijde, met al hun vermogen, te bevorderen en te ondersteunen. In geval van oproer, onrustige bewegingen of feitelijk verzet tegen de wetten, zullen de residenten het recht hebben, de militaire macht tot demping der onlusten en beveiliging van personen en goederen te requireeren, aan welke requisitiën, de commandeerende officier gehouden zal zijn te voldoen, alles onverminderd de verplichting der residenten, den Goeverneur-Generaal ten spoedigste te informeeren van het gebeurde, en instructiën en bevelen deswege te vragen.

De militaire commandant zal van zijne zijde dadelijk den commandeerenden officier der groote militaire afdeeling, in welke hij zich bevindt, van het voorgevallene kennis geven.

Art. 6.

De militaire commandant, het eerst kennis bekomende van eenig voorval in de termen van het vorig artikel begrepen, zal daarvan dadelijk den resident verwittigen, zooals hij overigens gehouden is van al hetgeen hem belangrijks mocht bekend worden en betrekking op de civiele administratie heeft, den resident terstond te doen kennis dragen.

---

1) Algemeene Orders voor het Nederlandsch Oost-Indische leger, 1849 n°. 1.

2) Besluit van den Goeverneur-Generaal dd. 12 Januari 1817 n°. 1, Staatsblad n°. 1.

Art. 7.

De commandeerende officieren zijn gehouden, op schriftelijk verzoek van den resident, denzelven zoodanige inlichtingen en informatiën te geven, als kunnen strekken om 's Konings dienst te verzekeren, terwijl de residenten van hunne zijde wederkeerig verplicht zijn den commandeerenden officieren mede te deelen al hetgeen voor dezelveu belangrijk is.

Art. 10.

Aan de residenten, zoowel als aan de commandeerende officieren, wordt als één hunner eerste plichten aanbevolen, alle in hun bereik zijnde middelen aan te wenden, om een gestadige eensgezindheid te onderhouden tusschen 's Konings burgerlijke en militaire dienaren, hunne ondergeschikten hierin steeds met een goed voorbeeld voorgaande, en nimmer uit het oog verliezende, dat, daar beider doel en beider verplichtingen niet van elkander verschillende mogen of kunnen zijn, het Gouvernement diegenen der amhtenaren en officieren, welke deze uitgedrukte intentie niet nauwkeurig en bij alle gelegenheden nakomen, zal beschouwen als zich verzettende tegen de bevelen van Zijne Majesteit en dezelveu als zoodanig zal behandelen.

INSTRUCTIE VOOR DE COMMANDANTEN DER MILITAIRE
AFDEELINGEN OP JAVA.

Artikel 5.

Zoodra zij de minste tijding ontvangen van vijandelijke aanrandingen of smenlende ontevredenheid, zullen zij daarvan, met den meesten spoed, omstandig aan het Departement van Oorlog rapport doen, en zelveu, in afwachting van bevelen, de noodige maatregelen nemen. Indien dit echter binnenlandsche onlusten betreft, zal de militaire autoriteit daartegen niet agceeren, dan op schriftelijke en speciale aanvraag van de civiele autoriteit. Zij zijn voor de spoedige en stipte navolging der door hen van het Departement van Oorlog ontvangen orders verantwoordelijk.

Art. 7.

Zij zullen met de ambtenaren, welke met het hoogste civiele gezag zijn belast, in goede verstandhouding leven, zooveel noodig met hen correspondeeren over de militaire zaken, die in de gouvernementen of residentiën moeten behandeld worden, en van dezelve zoodanige opgaven en inlichtingen vragen, als voor den militairen dienst door hen wordt noodig geacht, terwijl zij van de bewegingen van troepen, of transporten van recruten, in het gebied van hun commando, aan die ambtenaren zullen kennis geven of doen geven, opdat voor het onderhoud en de verpleging derzelve op een geregelde wijze kan worden gezorgd.

Op plaatsen, afgelegen van de standplaats van den commandant van het groot militair commando, zullen, indien de civiele autoriteit om militairen bijstand vraagt, de naastbij zijnde militaire autoriteiten dien bijstand niet mogen weigeren, mits gehandeld worde overeenkomstig het besluit van commissarissen-generaal, dd. 5 Januari 1817, N°. 11 (Besluit van den Gouv. Gen. dd. 12 Januari 1817, N°. 1.) (1)

Zij zullen kennis dragen van de juiste sterkte der troepen onder hunne bevelen, en van alle bewegingen, die daarbij plaats grijpen.

Zij zullen jaarlijks, en wel op 1 Januari, opgaven vragen aan de residenten van de sterkte der schutterijen, pradjoeirts, djajang-secars en gewapende legioenen, van welken aard ook, ten einde bekend te zijn met de sterkte der gewapende macht, over welke zij op ieder punt des noods zouden kunnen beschikken. De residenten zullen aan die aanvraag gevolg geven.

INSTRUCTIE VOOR DE MILITAIRE COMMANDANTEN BUITEN
JAVA EN MADOERA.

Artikel 2.

Met betrekking tot hun verhouding tot de civiele autoriteit, volgen de militaire commandanten op het bepaalde bij art. 51,

---

(1) Zie het reglement op de verhouding tusschen de civiele en militaire autoriteiten, bladz. 181.

52 en 55 van het reglement op het beleid der Regeering in Nederlandsch-Indië, gepubliceerd op den 26 Sept. 1836 enz. (1)

De militaire commandanten zullen niet gedoogen, dat de civiele autoriteit zich met de huishoudelijke zaken of inwendige politie der troepen bemoeie.

Art. 7.

Zoodra zij de minste tijding ontvangen van vijandelijke aanrandingen of smeulende ontevredenheid, zullen zij daarvan, met den meesten spoed omstandig aan het Departement van Oorlog rapport doen, en zelve, in afwachting van bevelen, de noodige maatregelen nemen.

Indien dit echter binnenlandsche onlusten op ons grondgebied betreft, zal de militaire autoriteit hare hulp niet verleenen dan op schriftelijke aanvraag daartoe van wege de civiele autoriteit, daarbij in het oog houdende, dat de sterkte der troepen op de buitenbezittingen ten doel heeft de bewaring van den aanvertrouwd post, en geenszins berekend is tot het doen van veroveringen enz., weshalve zij gehouden zijn hunne bedenkingen in te brengen, indien zij door de civiele autoriteit tot het doen van excursiën worden aangemaand: en bijaldien de vorderingen van den civielen gezaghebber in strijd zijn met dat beginsel, zoodanig dat daarnit gevaar voor den militairen post zou kunnen voortvloeien, zijn zij verplicht dezelve af te wijzen en daarvan onmiddellijk rapport aan het Departement van Oorlog te maken. Op plaatsen, afgelegen van de standplaats van een militairen commandant, zullen, indien de civiele gezaghebber militairen bijstand aan de naastbijzijnde militaire autoriteit vragen, dezen dien bijstand niet mogen weigeren, mits gehandeld worde in den geest van het vorenstaande en overeenkomstig het besluit

---

(1) Het reglement op het beleid der Regeering in Nederlandsch-Indië, afgekondigd op 26 Sept. 1836 (Staatsblad 1836, no. 40.), is sedert vervangen door dat, vastgesteld bij de wet van 2 Sept. 1854 (Staatsblad 1855, no. 2.), thans van kracht zijnde. Het bepaalde bij art. 51, 52 en 55 van eerstgenoemd reglement komt in laatstgenoemd niet voor. Voor bedoelde artikelen gelden nu, volgens het reglement van 1854, de artikelen 43 en 68. Zie Bijlage III, bladzijde 179.

van Commissarissen-Generaal, dd. 5 Jan. 1817, N°. 11. (Besluit van den Gouv.-Gen. dd. 12 Jan. 1817, N°. 1.) (1)

Zij zullen nimmer deel nemen aan conferentiën, door den civielen gezaghebber belegd ter zake van krijgsbedoelingen, maar zich eeniglijk tot zijn persoon verbouden.

Art. 10.

De uitvoering van alle militaire operatiën geschiedt op de verantwoordelijkheid van den militairen commandant, geenszins op die der civiele autoriteit. Eerstgenoemde is persoonlijk verantwoordelijk voor het opvolgen van bevelen, welke in wederpraak zijn met de militaire wijze van aanvallen en verdediging.

---

(1) Als (1) op bladzijde 133.

Bijlage V.

RONDSCHRIJVEN
gericht aan HH. hoogleeraren, bestuurders van
inrichtingen van onderwijs, enz.

Vertrouwelijk.

's-Gravenhage, 28 October 1891.

Hooggeleerde Heer!

Beleefdelijk en met de meeste bescheidenheid veroorloof ik mij het navolgende onder uwe aandacht te brengen.

Terwijl het derde ministerie Thorbecke onder den indruk van den Fransch-Duitschen oorlog de oplossing der militaire vraagstukken op den voorgrond had gesteld, in 1873 de minister van oorlog Menno David graaf van Limburg Stirum bij zijn bekend ontwerp tot wijziging der wet op de Nationale Militie onder afschaffing der dienstvervangng een eerste doortastende poging deed om onze levende strijdkrachten tot een volksleger te hervormen, nam ik meermalen de gelegenheid te baat om te wijzen op een gemis, dat er ten onzent zal bestaan, waar het de bevordering der militaire belangen geldt, zoolang op de programma's der universiteiten elk theoretisch en practisch onderricht in de krijgswetenschap bleef ontbreken.

In Maart 1875 werd dat betoog door het bestuur der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap erkend en bij de toenmalige indiening van het wetsontwerp op het hooger onderwijs een adres gericht aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarin verzocht werd om « de leer van het krijgswezen op te nemen onder de vakken, waarin aan minstens één der Universiteiten onderwijs zal worden gegeven. » De leden van genoemd bestuur — W. J. Knoop, Kretzer, W. Hoogenboom, Robidé van der Aa, van Tuerehont, P. van der Burg, van Rouveroy, Abel en de ondetgeteckende -- voerden als gronden aan:

« . . . het besef, dat in den tegenwoordigen tijd het krijgswezen meer dan ooit met onweerstandbare kracht ingrijpt in het leven der volkeren, de beste elementen eischt van de natie en hare grootste maatschappelijke krachten;

»dat op dien grond, naar hunne meening, aan de leer van het krijgswezen in zijn geheelen omvang een plaats onder de wetenschappen niet kan worden ontzegd; maar dat die leer als een integreerend deel der staatswetenschappen moet worden beschouwd;

»dat de opneming der leer van het krijgswezen als *theorie* onder de staatswetenschappen echter niet voldoende is te achten; doch dat ook het staatsbelang eischt, dat aan ieder, die voortaan kan geroepen worden om eene openbare betrekking te bekleeden, althans de gelegenheid gegeven worde om in de beginselen van die leer te worden onderwezen . . . »

De indiening der legerwet door den minister van oorlog Bergansius en de door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen motie van jonkheer mr. Rutgers van Rozenburg «*dat de legerwet behoorde te berusten op het beginsel van den verplichten persoonlijken dienst*», en «*dat de aan die wet verbonden financiële druk en persoonlijke lasten niet te zwaar voor de natie werden geacht*», hebben de waarschijnlijkheid verhoogd, dat bij de te wachten regeling van het legerwagstuk overeenkomstig artikel 180 der Grondwet, dienstplicht als een algemeene burgerplicht zal worden vastgesteld.

Allerwegen wordt op maatschappelijke en krijgskundige gronden de behoefte uitgesproken aan ontwikkeling der militaire krachten, die in het opkomend geslacht sluimeren.

De leerlingen van verschillende inrichtingen van middelbaar onderwijs en vele studenten der hooge scholen nemen geheel uit eigen beweging deel aan militaire oefeningen.

Doch aan den anderen kant leverden de beraadslagingen over de legerwet tevens nieuwe bewijzen, hoe zeer het te bejammeren valt, dat aan onze hooge scholen, waar zulk een groot deel der latere bestuurders van het moederland en de koloniën gevonden worden, de gelegenheid niet bestaat om onderricht in de leer der weerbaarheid te bekomen. De kennis dier leer mag onmisbaar heeten voor elken staatsman of bestuurder, die geroepen wordt dienaangaande zijn stem uit te brengen of zich op dat gebied te bewegen. Bovendien zal het onderricht in de krijgsleer, aan de hooge school met practische oefeningen ge-

paard gaande, kunnen strekken om den studenten een peil van algemeene militaire kennis te doen bereiken, die, behalve de vereischte militaire vakkennis, voor een benoeming van ruim ontwikkelde jongelieden tot militie- of reserve-officier wenschelijk is.

Daartoe zouden, m. i., aan de universiteit moeten worden onderwezen :

algemeene begrippen omtrent de vorming van leger en vloot — samenstelling, aanvulling en oefening —, het beheer en de verpleging der krijgsmachten, de verdediging van Nederland en van de Koloniën, met toelichtingen nit de krijgsgeschiedenis; beginse-len van de tactiek, van de artillerie en van de versterkingskunst.

Alvorens nogmaals openlijk op het bij voormeld adres behandelde onderwerp terug te komen, vermeende ik bij de vertegenwoordigers van het hooger onderwijs zelven licht te moeten zoeken.

Gaarne erkennende, dat er bij het hooger onderwijs allicht in veel andere behoeften dient te worden voorzien, heb ik toch gemeend de leer van het krijgswezen telkens weder ter sprake te moeten brengen. Immers, bij een eventueële herziening der wet op het hooger onderwijs, die niet geheel onwaarschijnlijk mag worden geacht, zou ook het in deze circulaire behandelde onderwerp, tijdig door deskundigen overwogen, tegelijk met andere aangelegenheden kunnen geregeld worden. Niet tot de aanstelling van een nieuwen hoogleeraar in een nieuw vak wordt thans reeds uwe medewerking verlangd, maar uwe voorlichting bij het uitwerken van het besproken denkbeeld: zoo mogelijk uwe instemming daarmede, opdat het meer *algemeen* ingang moge vinden. Tot de uitvoering kan dan op uwe medewerking worden gerekend.

Vol vertrouwen neem ik de vrijheid een beroep te doen op uwe welwillendheid en uw oordeel te vragen.

In de hoop dat aan mijn verzoek een welwillende ontvangst moge te beurt vallen, en uw antwoord te gemoet ziende, heb ik de eer U Hooggeleerde de betuiging aan te bieden mijner gevoelens van hoogachting en onderscheiding.

F. DE BAS.